

Rolf Rendtorff

VYŠEHRAĐ 2015

Hebrejská bible a dějiny

ÚVOD
DO STAROZÁKONNÍ
LITERATURY

Vyobrazení na přebalu:
Plán Chrámu
První Leningradský Pentateuch
Palestina nebo Egypt, 929 n. 1.
Petrohradská veřejná knihovna

Vyobrazení na titulní dvoustraně:
Verše žalmů
monumentálního rukopisu
Firkovitchova sbírka
Egypt, konec 10. století n. 1.
Petrohradská veřejná knihovna

Neukirchener Verlag des Erziehungsvereins GmbH,
Neukirchen-Vluyn, 1988
Translation © Jiří Hoblík, 1996

ISBN 978-80-7429-541-6

OBSAH

Předmluva	11
Slovo k českému vydání	14
Překladatelská poznámka	17

I

STARÝ ZÁKON	21
JAKO PRAMEN	
K DĚJINÁM IZRAELE	

1	Povaha pramenů	21
2	Epochy izraelských dějin	24
3	Izrael před obsazením země	27
3.1	Praotcové	29
3.2	Vyvedení z Egypta	32
3.3	Izrael na Sínaji	36
3.4	Izrael na poušti	40
3.5	Izrael před obsazením země (shrnutí)	41
4	Od obsazení země k vytvoření státu	43
4.1	Obsazení země	43
4.2	Oblasti kmenového osídlení	46
4.3	Izrael v době soudců	49
5	Počátky království	53
5.1	Samuel a Saulovo kralování	53
5.2	Davidův vzestup: králem Judska a Izraele	56
5.3	Šalomounova vláda	59

6	Izrael a Judsko v době královské	63
6.1	Rozpad Davidovy a Šalomounovy říše	64
6.2	Izrael a Judsko jako sousední státy	68
6.3	Judsko v době před babylónským exilem	76
7	Judsko od babylónského exilu	83
7.1	Babylónský exil	83
7.2	Návrat a obnova	88
7.3	Doba Ezdráše a Nehemjáše	94
7.4	Izrael na konci starozákonní doby	103

II

STAROZÁKONNÍ LITERATURA V ŽIVOTĚ STARÉHO IZRAELE 109

1	Dějiny formy a struktura izraelské společnosti <i>Vztah mezi žánrem textu a »místem v životě« - formy v kultu, právní praxi, politické oblasti atd. - ústní a písemná tradice</i>	109
2	Rodina, čeleď, kmen, místní obec <i>Písně - přísloví - vyprávění</i>	113
3	Právní praxe <i>Právní instance - právní řízení - právní zásady</i>	123
4	Kult <i>Nomádské tradice - kalendář svátků - kultické legendy - obětní rituály - předpisy o čistotě - žalmy</i>	130
5	Politické instituce, království <i>Seznamy, anály, dějepisné příběhy - královské žalmy - mudro- sloví: tradice, přísloví, poučné řeči, poučná vyprávění, žalmy</i>	143
6	Profétie <i>Skupiny proroků a jednotlivé postavy - obrazné akty - vidění - prorocká vyprávění - žánry prorocké řeči</i>	151

7	Cesta k »literatuře«	165
	<i>Metoda dějin formy a její hranice – autorův teologický záměr</i>	

III

KNIHY STARÉHO ZÁKONA 171

1	Pentateuch (Tóra)	174
1.1	Genesis	175
1.2	Exodus	184
1.3	Leviticus	190
1.4	Numeri	192
1.5	Deuteronomium	196
1.6	Pentateuch jako celek	204
2	Přední proroci	212
2.1	Kniha Jozue	213
2.2	Kniha Soudců	216
2.3	Knihy Samuelovy	219
2.4	Knihy Královské	224
2.5	»Deuteronomistické dějpravné dílo«	234
3	Zadní proroci	240
3.1	Kniha Izajáš	242
3.1.1	Izajáš 1–39	242
3.1.2	Izajáš 40–55 (Deuteroizajáš)	246
3.1.3	Izajáš 56–66 (Tritoizajáš)	249
3.1.4	Ke kompozici knihy Izajáš	251
3.2	Kniha Jeremjáš	254
3.3	Kniha Ezechiel	262
3.4	Kniha dvanácti proroků	270
3.4.1	Ozeáš	271
3.4.2	Joel	274
3.4.3	Ámos	275
3.4.4	Abdijáš	280
3.4.5	Jonáš	281
3.4.6	Micheáš	284
3.4.7	Nahum	287

3.4.8	Abakuk	289
3.4.9	Sofonjáš.....	291
3.4.10	Ageus.....	293
3.4.11	Zacharjáš	296
3.4.12	Malachjáš	300
3.5	K dějinám kompozice prorockých knih.....	301
4	Spisy	304
4.1	Žalmy	304
4.2	Kniha Jób	309
4.3	Příslloví	315
4.4	Pět svátečních svitků (Megillót)	319
4.4.1	Kniha Rút	319
4.4.2	Píseň písní	322
4.4.3	Kniha Kóhelet (Kazatel).....	326
4.4.4	Pláč (Threní).....	329
4.4.5	Kniha Ester.....	332
4.5	Kniha Daniel.....	336
4.6	Knihy Ezdráš a Nehemjáš.....	341
4.7	Knihy Paralipomenon.....	348
5	Starozákonní kánon	354
	Seznam zkratek.....	358
	Věcný rejstřík.....	362
	Jmenný rejstřík	370
	Slovníček vybraných jmen a pojmů	372

PŘEDMLUVA

Starý zákon je sbírkou spisů, které vznikaly v průběhu více než tisíciletých dějin izraelského lidu a které zrcadlí život lidu v této době. Proto mezi spisy či »knihami« Starého zákona a životem Izraele v jeho dějinách panuje jistý vzájemný vztah: pochopení textů předpokládá pohledy do dějinných souvislostí a vývoje života izraelské společnosti a zároveň tyto texty samy jsou nejdůležitějším a mnohdy jediným pramenem.

Tento »úvod« se pokouší zhodnotit onen vzájemný vztah. První díl pojednává o *dějínách Izraele*. Přitom postupuje jinak než většina líčení izraelských dějin. Za východisko si bere samy starozákonné texty a vykresluje především obraz dějinných událostí a souvislostí, který tyto texty podávají. Na tomto základě se pak pokouší rekonstruovat historické události za použití mimobiblického materiálu. Při tomto způsobu práce vznikají těsné vztahy k druhému a třetímu dílu, protože se přitom musí brát ohled na druh a původní záměr textů, stejně tak jako na jejich funkci v nynějších biblických knihách.

Druhý díl se pokouší vylíčit texty shromážděné ve Starém zákoně jako *projevy života ve starém Izraeli*. Řídí se tak přístupem, se kterým přišel Hermann Gunkel; podle něho je třeba pokládat starozákonné literaturu za »součást života lidu« a na základě toho ji chápat. Přitom se důsledněji než ve většině dosavadních líčení vychází ze života Izraele a jeho institucí, čímž se texty objasňují vždy na základě jejich »místa v životě«. Tím se stávají formální žánrové znaky srozumitelné jako výraz funkce textů. Na konci tohoto druhého dílu načrtáváme cestu od původních jednotlivých textů k »literatuře«.

Třetí díl pojednává o *knihách Starého zákona* v jejich nynější podobě. Hlavní důraz spočívá přitom na snaze zachytit stavbu, kompozici a záměr konečného tvaru jednotlivých knih. Využívají

se k tomu i nejdůležitější výsledky kritické analýzy, která dnes dalekosáhle ovládá pole bádání. Spolu s otázkou kompozice jednotlivých knih přistupuje ale nové hledisko, které se snaží vést dál nad dosavadní tázání. Tím zároveň dostáváme zpětný vztah třetího dílu k prvnímu, protože ve stavbě řady starozákonních knih je základem určitý dějinný rozvrh a protože i jinak vznik knih zrcadlí dějinné souvislosti a dějinný vývoj.

Výslovně si řekněme, že v rámci této knihy není možné v jednotlivostech pojednávat *náboženství* starozákonního Izraele. Sice se ve všech třech dílech hovoří o náboženství a o jeho jevových formách; obšírné a souvislé líčení si ale žádá samostatnou knihu a musí proto zůstat vyhrazeno zvláštní »Teologii Starého zákona«.

Knihy je pojata jako příručka. *Hesla* na okrajích mají několikerou funkci. Především mají rozčleňovat text a učinit jej přehledným, ale i ulehčit vyhledávání určitých témat nebo biblických textů. A dále tvoří součást *systému odkazů* uvnitř knihy. Jednotlivé díly této knihy se vzájemně doplňují. Zkratkami »v.v.« popř. »v.d.« jsou vyznačeny odkazy uvnitř jednotlivých oddílů. Čísla stránek na okrajích s předsazenou šipkou odkazují na úseky s dalšími a doplňujícími informacemi.

Hesla na okrajích představují základní osnovu pro *rejstřík*. V něm se nacházejí kromě čísel stránek v systému odkazů ještě další poukazy k jednotlivým jménům, věcem anebo textům. Součástí systému odkazů je rovněž *obsah*.

V *seznamech literatury*, které se nacházejí na konci každého oddílu, jsem uvedl především základní literaturu: v dílu I odpovídající úseky z vybraných publikací o izraelských dějinách, v dílu II a III z vybraných úvodů do Starého zákona, v dílu III nejdůležitější komentáře. Jmenoval jsem přitom i starší standardní díla (např. Steuernagelova nebo Eißfeldtova), která mohou čtenáři odkrýt dřívější dějiny bádání. Bibliografické údaje k publikacím o izraelských dějinách popř. úvodům, uváděným jen pod jmény autorů, se nacházejí v *seznamu zkratek*.

Jinak jsem uváděl zpravidla jen tu literaturu, která je výslovně zmíněna v příslušném oddíle. Postupoval jsem přitom záměrně eklekticky, protože úplnosti beztak nelze dosáhnout. Jmenoval jsem starší základní práce, ale na dějiny bádání jsem bral ohled, jen pokud se mi ještě dnes zdají relevantní. Proto tam, kde se nyní

jeví nové přístupy anebo kde se vedou živé diskuse, jsem uvedl více literatury, zvláště pak té, která nepochází z německého jazykového okruhu. Jinak poukazuji výslovně na podrobné seznamy literatury od Hayese /Millera k dějinám Izraele a od Childse k úvodům do Starého zákona, a dále na Kaisera a Smenda, kteří dějiny bádání zevrubně pojednávají.

Okruh těch, kdo se přímo či nepřímo podíleli na vzniku této knihy a jimž bych za to rád poděkoval, je široký. O koncepci knihy jsem v počáteční fázi mohl hovořit ještě se svým učitelem Gerhardem von Rad; jemu dodnes vděčím za nejdůležitější podněty pro svou práci. Za mnohé v této knize vděčím dlouholetým rozhovorům s kolegy a přáteli v Heidelbergu a Jeruzalémě – Shemaryahu Talmonem, Abrahamem Malamatem, Moshe Greenbergem, Christianem Macholzem, Frankem Crüsemannem, Konrádem Rupprechtem, Berndem Jörgem Diebnerem, Herrmannem Schultem, Ekkehardem Stegemannem a Erhardem Blumem, který také spolu se mnou přehlédl rukopis a navrhl četné doplňky a vylepšení. Günther Welker pečlivě rukopis přečetl, překontroloval biblická místa a údaje o literatuře a vypracoval systém odkazů na okrajích. Jeho práce pokračovala za spoluúčasti Thomase Dermanna a Reinharda Mentze čtením korektur. Rukopis a korektury četl také Konrád Rupprecht. Při zapracovávání odkazů na okraji a při vytváření rejstříku v rámci konečné korektury rozhodujícím způsobem přispěli svou pomocí Erhard Blum a Thomas Dermann. Paní Anneliese Brechtová s neutuchajícím zaujetím psala, vylepšovala a doplňovala rukopis a i jinak vypomáhala. Panu Dr. Christianu Bartschovi a paní Ursule Mündenové z Neukirchener Verlag děkuji za dobrou spolupráci.

Na závěr mám jednu prosbu ke čtenářům: každá příručka se musí osvědčit, když ji čtenáři používají. Proto budu vděčný za každou odezvu, především pak za kritické poznámky a upozornění, ať už se týkají obsahu anebo rozvržení látky a praktické použitelnosti knihy. Zejména studenty bych chtěl povzbudit, aby se se mnou podělili o své zkušenosti při práci s knihou, ale i o podněty a kritiku.

Heidelberg, podzim 1982

Rolf Rendtorff

Rendtorffův Úvod do Starého zákona představuje první publikaci svého druhu u nás. Slovo »úvod« by mohlo snad někoho svést k domněnce, že jde jen o jakousi propedeutickou publikaci naplněnou nejobecnějšími informacemi o tom, co to Starý zákon je. Úvodům, jaké v zahraničí vycházejí, nelze upřít jejich přípravnou úlohu (s ohledem na složitosti jednotlivých otázek a zejména pak s ohledem na vlastní teologii) – ale v této funkci je zejména zahrnuta funkce sumáře znalostí, který umožňuje základní tázání či navazování v jednotlivostech na širší kontext přístupu ke Starému zákonu. Často se publikace tohoto typu zaměřují spíše jen na literární otázky související s jednotlivými starozákonními knihami (v to počítaje ovšem i klasifikaci žánrů a nastínění dějin bádání). Rendtorffův »úvod« poskytuje rozšířený, trojí pohled, když uvádí do velmi úzkého vztahu k starozákonní literatuře také dějiny Izraele a kontext života a slovesné tvorby ve starém Izraeli (v naposled jmenovaném případě s kritickým navázáním na jednoho z nejvýznamnějších starozákonníků H. Gunkela). Už na tom si můžeme povšimnout, jakou závažnost autor připisuje souvislostem, kontextu, celkovému pohledu. Z hlediska koncepce nebo i jednotlivostí stěží letným pohledem postřehnutelných představuje zároveň tato kniha výslednici širokého bádání, v němž autor sám zaujímá významné místo. A to také znamená, že se v ní zrcadlí fakt, že se starozákonní bádání setrvale nachází ve stavu diskuse.

Sám autor na to mnohokrát výslovně poukazuje, např. když se ohrazuje vůči tzv. kénijské hypotéze (sr. s. 35). V poslední době stále větší pozornost přitahuje deuteronomická a deuteronomistická literatura (pro její mimořádnou teologickou závažnost). Zatímco řada badatelů prozkoumává deuteronomistické zpracování Deuteronomia, R. Rendtorff takové zpracování odmítá, pochopitelně odmítá i s tím související vysvětlení střídání jednotného a množ-

ného čísla v určitých pasážích Deuteronomia a knihu pak (resp. její základ) ztotožňuje s podkladem Jóšijášovy reformy a podle toho ji také datuje. Takové stanovisko lze v kontextu diskuse označit za vyhraněné i umírněné.

Zvláštním způsobem vyvolal R. Rendtorff pozornost (a samozřejmě i diskusi, zvl. sr. JSOT 3, 1977) svou kritikou teorie pramenů. Sám ji ovšem spojuje s přihláškou mj. k dnes již klasickému představiteli starozákonní vědy Gerhardu von Rad. Ve své knize *Das überlieferungsgeschichtliche Problem des Pentateuch* (Berlin-New York 1976) prohlašuje, že nebyl dosud vznesen »žádný přesvědčivý důkaz, že zjiitelné zpracování tradic v různých částech Pentateuchu pochází skutečně od téhož zpracovatele či autora« (s. 28). A dokonce že kněžské zpracování sahá »sice přes hranice jednotlivých větších celků«, ale neobjímá celý Pentateuch, což je až případ deuteronomi(sti)ckého zpracování (tamt. s. 162nn). O tom však netřeba se dále rozepisovat, protože autor tento svůj přístup, rozpracovaný ve jmenované knize, sumarizuje zde ve III.1.6. Může se však zdát do jisté míry paradoxní, že se tento Významný kritický hlas ozývá na české půdě, kde dokumentová hypotéza byla vždy na okraji zájmu.

V neposlední řadě je třeba zdůraznit autorův zvláštní zájem (konsekventně navazující na jeho právě zmíněný přístup k otázce zdrojů starozákonních tradic) o místo jednotlivých knih v kánonu a o kánon sám – a zejména o konečnou podobu starozákonních spisů (s odkazem na amerického biblistu B. S. Childse). To je patrné třeba na tom, že knihám Pentateuchu jsou věnovány zvláštní kapitoly – na rozdíl od řady jiných obdobných prací, které se namísto toho zabývají prameny a vrstvami Pentateuchu –, na způsobu pojednávání jednotlivých knih, na pozornosti věnované širším souvislostem a koneckonců i na tom, že postup III. dílu knihy se řídí pořádkem hebrejského (!) kánonu. Tím spíš, že nedějinné (a už vůbec: ahistorické) uvažování je Rendtorffovi zcela cizí, je cenné právě jeho specificky zdrženlivé stanovisko k rozkládání starozákonních textů na tzv. vrstvy či prameny. Co tedy vzít za bernou minci: zjištěné nejstarší vrstvy textu anebo text zpracovaný a propracovaný? Starozákonní nauka si tuto otázku – jednu ze stěžejních výchozích otázek – musí stále znovu pokládat (sr. Rendtorffův úvod ke III. části knihy).

Nad Rendtorffovou knihou můžeme učinit i postřehy jiného druhu: Nelze třeba přehlédnout důkladnost a přehlednost zpracování tématu »kult« – jak to také odpovídá významu kultu v izraelské společnosti. S tímto tématem souvisí ostatně také dvě dřívější autorovy publikace: *Die Gesetze der Priesterschrift*, z roku 1954 (2. vydání 1963) a *Studien zur Geschichte des Opfers im Alten Israel* z roku 1967. Zmínit tu je třeba ale i Rendtorffovu současnou práci na rozsáhlém komentáři z řady *Biblische Kommentare* ke knize *Leviticus*, jehož první sešit vyšel roku 1985.

Nakonec si všimněme, jak Rendtorff svou knihu končí – myšlenkou na křesťansko-židovský dialog nad Starým zákonem. To znamená myšlenkou, v níž je sám osobně angažován. Zejména s ohledem na někdy až módní vlnu zájmu o židovství se nám v této souvislosti může ukázat zvláštní přínos Rendtorffova »úvodu«. Pokud se totiž budeme pokoušet překročit onu »vlnu«, pak se nám možná nabídne cesta rozumění. A rozumění v této věci se předně týká spojujícího článku (který je z hlediska interpretace někdy zároveň i dělítkem), jímž je právě Starý zákon.

Čtenář nechtě s knihou zachází jako s dílem vícevrstevným. K souvislému čtení se hodí část I, ale i II. Část III je mnohem spíše příručkou k bedlivému studiu anebo k použití ad hoc. Především v ní nalezneme analytická pojednání o jednotlivých starozákonních knihách. Nejvíce prostoru přitom zaujímají otázky kompozice a struktury, v to počítaje vnitřní členění knih, jejich vznik, vazby navenek, literární souvislosti. Takto přehledně se nám umožňuje otevírat Starý zákon jako knihu bohatě strukturovanou, rozeznávat v ní zcela konkrétní celky a souvislosti – a tedy naučit se jej číst. Kniha sice nemůže suplovat biblické komentáře, ale to ještě neznamena, že to není kniha vykladačská: naopak často (alespoň stručně) rozvádí určité sporné momenty a konečně – i pouhé označení toho či onoho oddílu, úseku je výkladem! Autor prohlašuje, že pro starozákonní »teologii« v užším smyslu toho termínu nutno vyhradit zvláštní knihu – nezapomeňme ale na to, že už tento úvod do starozákonní literatury pro pojednávání »teologie« a izraelského náboženství poskytuje řadu styčných bodů. A konečně: v neposlední řadě může být pro nás kniha zajímavá kvůli jejím souvislostem s dalšími obory (s dalšími obory biblickými, ale

i s obecnými dějinami a dějinami starověku, literární historií atd.) a také z hlediska hermeneutických předpokladů, jimiž se vyznačuje starozákonní věda jako svébytná nauka.

Překladačská poznámka

Jestliže se v *titulu knihy* objevuje výraz »hebrejská bible«, není to náhoda, i když v českém prostředí může vyvolat údiv. Bibli, Knihou, Písmem je prvotně Starý zákon, a to z pohledu nejen židovského, nýbrž i křesťanského, jakkoli je druhý z obou pohledů pozastřen markionizující, tj. Starý zákon, jeho zvěst a hodnotu snižující tendencí, která je v církevním prostředí stále patrná (a která navíc dostala řadu impulsů v novodobé teologii od F. E. D. Schleiermarchera, A. Harnacka, R. Bultmanna, H. Conzelmanna). Píší-li novozákonní autoři o »Písmu«, pak je nastiňovaný způsob uvažování již plně zdůvodněn. A právě otevíráním přístupu či vlastně přístupů ke Starému zákonu se dá oné markionizující tendenci v pozitivním smyslu čelit.

Zkratky biblických knih se drží úzu, který zavedl ekumenický překlad bible (ČEP). Jedinou výjimkou je: Kóhelet (zkr.: Kóh), jehož obvyklý český ekvivalent »Kazatel« (zkr.: Kaz) je, spíše zavádějící. Tu a tam se však označení »Kóhelet« i ve sporé české literatuře ujímá.

Vlastní jména nehebrejská, a to i taková, která uvádí Starý zákon v hebrejském znění, se řídí prepisem užitým v překladu Jepsenovy knihy *Královská tažení ve starém Orientu* (sr. např. »Ramesse« oproti »Raamses«; »Sinacherib« oproti »Sancheríb«). Oproti české zvyklosti se zavádí psaní Ben-Hadad namísto Ben-hadad a Meríb-Baal namísto Meríb-baal, protože Hadad i Baal je vlastní jméno (nevdáí, že ve druhém případě sekundárně). Prepis biblických vlastních jmen se jinak řídí ekumenickým překladem. – Některá osobní jména se dochovala v různých podobách, autor používá podoby původnější, a to i v souvislosti, v níž právě pojednáváný hebrejský text používá jiný tvar (např. »Ešbaal« [»muž Baalův«] podle 1Pa 8,33 namísto hanlivého »Iš-bóšet« [»muž hanby«] ve 2S 2–4).

Znění biblických citátů a hebrejských výrazů je často novým překladem (oproti ekumenickému překladu, který ovšem je také

někdy použit) z hebrejského originálu. Přihlíží však k české praxi (kterou ztělesňuje ČEP a Pípalův Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu). Protože se však způsob překladu v německém originálu od české praxe někdy liší, byl na něj namnoze brán zřetel – zejména tehdy, kdy to vyžadoval kontext, a u závažných odchylek. Doporučuje se proto porovnávání s jinými překlady (příčinou diferencí mohou být odlišné výsledky kritiky textu, různý způsob interpretace výrazů a textu nebo i nepřesnost). Např. v Sof 2,7; 3,20 autor čte obrat »zajetí« (Judejců), zatímco ČEP mluví o změně »údělu«: autor odvozuje hebrejský výraz *š^abut* od kořene *šbh*, přičemž však existuje ještě varianta odvození od »podobného« kořene *švb*.

Bibliografické údaje byly převzaty z originálního vydání a doplněny event. opraveny (pokud vyšla nová vydání) na základě dodatků ke 3. vyd. z roku 1988. Protože však uplynulo dalších několik let, byly doplněny především nové komentáře či nová vydání komentářů. K tomu ale navíc přistupuje domácí produkce. Česká (též i slovenská) literatura je uváděna na konci seznamů literatury ve zvláštním přídávku, označeném Č (resp. S). V I. části na několika místech ve vlastním textu do závorky připojujeme odkazy především na české vydání jmenované knihy od A. Jepsena, kde čtenář najde české překlady řady historických pramenů. Sluší se upozornit, že českojazyčná (a slovenská) literatura velmi často nepokrývá širší souvislostí v této knize rozkrývaných a v jednotlivostech i koncepci vykazuje někdy dosti zřetelné napětí s autorem. Není ani z řady pochopitelných důvodů rovnocenným protějškem cizojazyčné produkce. Například Albrightův spisek »Poznatky staroorientální archeologie« představuje jedno z vyhraněných, ale vlastně už zastaravších stanovisek. – SZPV není uváděn (tak jako cizojazyčné komentáře) ve spojení s rokem vydání, ale s pořadovým číslem (pro lepší orientaci), koneckonců jde o jediný český souvislý komentář.

Způsob *přepisu* hebrejských výrazů je v několika ohledech zjednodušený; ve srovnání s originálem je ale upraven, především se zřetelem na češtinu, a to tak, aby byly patrné všechny souhlásky daného výrazu. Proto je kromě ekvivalentů pro *š*, '*ālef* ['] a *ḅ*, '*ajin* ['], kterých užívá i autor, zavedena i »stříška« tam, kde v hebrejském originálu následuje po vokálu tzv. podklad, který se sám

nečte [á, é, í, ô, û – čtete dlouze]. Přepis ö je zvolen tam, kde podklad není či podkladem je *vāv*) (ı; podklad je tu lhostejný), zatímco přepisu ô je užito v ostatních případech. Jinak se pro dlouhé vokály v souhlasu s obvyklým způsobem přepisu užívá vodorovné čárky [např. *ā*]. Tzv. *ševu* [e] přímo nevyslovujeme, ale předchozí souhlásku vyslovujeme jako zvláštní slabiku. V podobě »horního indexu« se uvádějí i další pahlásky [např. ^a, ^e], ale i tzv. patach furtivum před laryngály *h, ch, ‘* na konci slova (ח, ח, ו):[^a]. Graficky jsou také odlišeny: *k-q; s-ś, t-ṭ* (ק-ק; ו-ו; ח-ח), které ovšem čteme pokaždé stejně [k/s/t]. Nerozlišuje se však »třená« i »ražená« výslovnost konsonant *b, g, d, k, t* (כ, ג, ט, ד, ת) – s výjimkou ו: p-f. – Po členu [ha-] se geminace čili zdvojení souhlásky [týká se všech souhlásek vyjma laryngálů – ‘, *h, ch, ‘* – a *r* (ח, ח, ח, ח; ט)] v přepisu oproti původnímu textu nevyznačuje. Slovesa jsou uváděna ve 3. os. sg. perfekta, v níž je patrný jejich tzv. kmen, jen příležitostně se objevují pouhé souhlásky slovesného kořene.

Pobiblické (aramejské) výrazy nepřepisujeme výše popsaným způsobem, ale užíváme pro ně jen běžných českých znaků: Talmúd, bímá apod. Oproti českým publikacím s judaistickou tematikou přizpůsobujeme podobu těchto výrazů co do délky vokálů češtině (česká praxe je ovšem v tomto ohledu velmi benevolentní, takže neexistuje obecně a přísně závazný úzus).

Ještě *dvě drobné poznámky*: Autorův úvod ke knize byl poněkud zkrácen – o pasáže, které mají platnost výhradně pro čtenáře německého originálu. – Na závěr knihy je připojen *slovníček*, který chce především výslovně v jednotlivostech prostředkovat mezi originálem a překladem a jejich uživatelským kontextem (např. tam, kde je nutné se držet určité české praxe, která se od německé odchyluje, nebo kde originál považuje určitá fakta za samozřejmá).

Děkuji všem svým milým rádcům. Nejprve prof. Janu Hellerovi, dále doc. Martinovi Prudkému, který mi tuto knihu, v jejím německém znění vložil do ruky, a Gerhardu Frey-Reininghausovi.

Jiří Hoblík

I STARÝ ZÁKON JAKO PRAMEN K DĚJINÁM IZRAELE

1

POVAHA PRAMENŮ

Starý zákon vyrostl z dějin izraelského národa. Je svědectvím o těchto dějinách a rozmanitým způsobem je zrcadlí. Zároveň je také jediným pramenem, z něhož se dozvídáme něco o průběhu a souvislostech těchto dějin. Vzájemný vztah mezi těmito dvěma aspekty představuje základní problém výkladu Starého zákona.

Nejdůležitějším úkolem výkladu je porozumět, jaký je záměr textu. Část starozákonních textů má zřetelný záměr vylíčit dějinné události a souvislosti, takže vykladač souhlasí s autorovou intencí, když se na ně ptá. To platí zvláště pro texty, které můžeme přiřadit k *dějepisectví* v užším či širším smyslu. Vykladač ovšem brzy narazí na obtíž, která spočívá v tom, že primárním záměrem starozákonních dějepisců nebylo »objektivní« lícení událostí. Mimoto jejich práce (jako práce každého dějepisce) stojí ve zcela určitém kontextu, z něhož vychází a jemuž je určena. Výklad proto musí usilovat o to, aby tomuto kontextu porozuměl a aby mu při interpretaci textu přiznal jeho oprávnění. Teprve na tomto pozadí si může klást otázku, jak tomu »skutečně« bylo. Nezřídka nám poukazy na to poskytují jiné texty, které pojednávají o týchž dějinných událostech z jiných hledisek.

→ 144nn

Obtížnější práci má vykladač s texty, které sice pojednávají o »dějinných« událostech, jejichž vlastní intence však nespočívá v informaci, jak tomu »tehdy« bylo, ale které mají při svém líčení určitý vypovídací záměr vůči svým soudobým posluchačům nebo čtenářům, pro který jsou uvedené události látkou a názorným materiálem. To platí zvláště pro *pověsti*, které zaujímají široký prostor ve výpravném podání o počátcích a rané době izraelských dějin. U nich se musí výklad zvláště obezřetně ptát nejprve na vlastní intenci textu, než se pokusí zhodnotit jej jako historický pramen.

→ 119nn

dějiny

Něco podobného platí pro srovnatelné texty z pozdní doby, jako např. pro »diasporní novely«, které se nacházejí v knihách Ester a Daniel.

→ 153nn

→ 132nn

→ 123

→ 147

Dostáváme tak obraz izraelských dějin, často poskládaný jako z mozaikových kamenů. Doplnují ho výpovědi a poukazy v jiných starozákonních textech, především v *prorockých vyprávěních* v dějpravných a prorockých knihách, v nichž se dá najít ještě další materiál, který může přispět k rekonstrukci dějinných souvislostí. Žalmy a jiné kultické texty k tomu přispívají s pohledy na dění a vývoj v náboženském životě, právní texty zachycují pohledy na jednu významnou oblast lidského soužití a dovolují poznat sociální a společenské struktury a proměny. To platí i pro mudroslovnou literaturu, jejíž význam se v poslední době dostával stále více do povědomí.

metoda

Líčení izraelských dějin se může vydat zcela odlišnými cestami. Může využívat starozákonních textů spolu s mimoizraelskými texty a archeologickými nálezy (v.d.) jako pramenů, které poskytují materiál k rekonstrukci průběhu dějin, jejichž nárys a prezentace jsou určovány poznatky historického bádání. Starozákonní texty se přitom dostávají do zorného pole jen tehdy, pokud mohou posloužit rekonstrukci. Tak zpravidla postupují celková líčení »dějin Izraele«.

V souladu s charakterem a záměrem této knihy se pokusíme jít jinou cestou. Naše líčení vychází nejprve z obrazu událostí a souvislostí, tak jak jej nabízejí starozákonní texty. Ptá se na intenci textů a pak se pokouší uvést tuto představu do souvislosti s poznatky historického bádání. Tento přístup má umožnit čtenáři, aby si líčení tohoto prvního dílu dával do souvislosti s oběma následujícími díly, kde se texty pojednávají pokaždé z jiného hlediska (sr. předmluvu). Tím je zároveň dáno jedno omezení. Nebudeme se pokoušet o obsáhlou rekonstrukci izraelských dějin tam, kde samotné starozákonní texty mlčí. Zde výslovně čtenáře odkazujeme na celková líčení izraelských dějin, jejichž odpovídající oddíly jsou uvedeny v údajích o literatuře.

mimoizraelské
prameny

Toto omezení se týká i využití *mimoizraelských pramenů*. Četné egyptské, prameny chetitské, babylónské a asyrské texty umožňují nahlédnout do dějin starého Předního Orientu ve druhém a prvním tisíciletí př. Kr., v jejichž rámci se izraelské dějiny odehrávaly. V mnoha případech můžeme z těchto textů roz-

poznat předpoklady a podmínky, za nichž se tyto dějiny odvíjely. O samotném Izraeli se ale zmiňují jen velmi zřídka, a pokud, tak jen mimochodem, takže odtud můžeme získat bezprostřední pohledy do izraelských dějin jen v málo případech. Během následujícího líčení budeme proto k těmto textům přihlížet jen případ od případu; i zde odkazujeme na podrobná líčení izraelských dějin. Nejdůležitější souborná vydání těchto textů jsou uvedena na konci jednotlivých oddílů v seznamu literatury.

A konečně doplňují naše znalosti izraelských dějin významným způsobem i *archeologické nálezy*. Intenzivní práce na vykopávkách v posledních desetiletích přinesly značné množství nového materiálu a vedly k silné diferenciaci v jeho hodnocení. Musíme si být ovšem vědomi toho, že archeologické nálezy mohou poznatky získané z písemných záznamů jen doplňovat, samy totiž zůstávají »němé«, odhlédneme-li od těch řídkých případů, kdy při vykopávkách byly nalezeny také texty (k tomu sr. Noth 1960). V novější době se kromě toho dostal více do povědomí význam archeologie pro výzkum sociálních a společenských vztahů (sr. Crüsemann). O tom se později budeme zmiňovat jen případ od případu. Seznam literatury uvádí některá uvádějící a souhrnná díla (sr. zvláště nejnovější Fritzovo líčení).

archeologické
nálezy

Literatura: Souhrnně: *Herrmann* 42–59

K biblické archeologii a zeměpisu: *Y. Aharoni*, Das Land der Bibel. Eine historische Geographie, 1984; *Y. Aharoni/M. Avi-Yonah*, Der Bibel-Atlas. Die Geschichte des Heiligen Landes 3000 Jahre vor Christus bis 200 Jahre nach Christus, 1981; *M. Avi-Yonah/E. Stern* (vyd.), Encyclopedia of Archeological Excavations in the Holy Land I–IV, 1975–1978; *B. Baly*, Geographisches Handbuch zur Bibel, 1966; *F. Crüsemann*, Alttestamentliche Exegese und Archäologie, Erwägungen angesichts des gegenwärtigen Methodenstreits in der Archäologie Palästinas, in: ZAW 91, 1979, 177–193; *H. Donner*, Einführung in die biblische Landes- und Altertumskunde, 1976; *V. Fritz*, Bibelwissenschaft I. Altes Testament, I/1 Archäologie (Alter Orient und Palästina), in: TRE VI, 1980, 316–345; *K. Galling* (vyd.), Biblisches Reallexikon, 1977² (BRL); *K. M. Kenyonová*, Archäologie im Heiligen Land, 1976²; *A. Negev* (vyd.), Archäologisches Bibellexikon, 1991; *M. Noth*, Der Beitrag der Archäologie zur Geschichte Israels, in: VT.S 7, 1960, 262–282 (= ABLA I, 34–51); *tyž*, Die Welt des Alten Testaments. Einführung in die Grenzgebiete der alttestamentlichen Wissenschaft, 1962⁴; *A. Ohlerová*, Israel, Volk und Land. Zur Geschichte der wechselseitigen Beziehungen zwischen Israel und seinem Land in alttestamentlicher Zeit, 1979; *B. Reicke/L. Rost* (vyd.), Biblisch-Historisches Handwörterbuch I–IV, 1962–1979; I–III 1994² (BHH); *H. Weippertová*, Palästina in vorhellenistischer Zeit, 1988.

Č: *Albright* kap. 1–17; *H. Bardtke*, Příběhy ze starověké Palestiny Tradice/ archeologie/dějiny, 1988; *Bič*, Palestina I.A.2ab; *týž*, Stopami dávných věků. Mezi Nilem a Tigridem, 1979; *týž*, ZSSZ § 6.8; *Segert* 22–34.

Vydání a soubory textů: *W. Beyerlin* (vyd.), Religionsgeschichtliches Textbuch zum Alten Testament, 1975 (RTAT); *H. Donner / W. Röllig*, Kanaanäische und aramäische Inschriften, I 1962, 1979⁴; II 1964, 1973³; III 1964, 1976³ (KAD); *K. Galling* (vyd.), Textbuch zur Geschichte Israels, 1979³ (TGI); *H. Greßmann* (vyd.), Altorientalische Texte zum Alten Testament, 1926² (AOT); *O. Kaiser* (vyd.), Texte aus der Umwelt des Alten Testaments, 1982nn (TUAT); *J. B. Pritchard* (vyd.), Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament, 1955² (ANET); *týž*, The Ancient Near East. Supplementary Texts and Pictures Relating to the Old Testament, 1969.

Č: in: *A. Jepsen*, Královská tažení ve starém Orientu, 1987.

2 EPOCHY IZRAELSKÝCH DĚJIN

Starý zákon nabízí jasně členěný náčrt dějin Izraele. První velkou epochou, kterou líčí knihy Pentateuchu, je *doba před usazením* Izraelců v kenaanské zemi. Ta se dále dělí na dobu »otců« – kteří sice v kenaanské zemi žijí se svými rodinami a stády, ale ještě v ní nejsou usazeni – (Gn 12–50); na dobu pobytu v Egyptě a na vyjití odtud (Ex 1–15); na dobu tažení pouští (Ex 16–18; Nu 10,11–20,13), přerušenu pobytem na Sínaji (Ex 19,1–Nu 10,10); a konečně na dobytí Zajordání (Nu 20,14–21,35) a další události před překročením Jordánu (Nu 22–36). Deuteronomium je potom pojato jako poslední Mojžíšovo nařízení před vstupem do zaslíbené země.

Poté začínají dějiny v samotné zemi. Kniha Jozue nás zpravuje o *dobytí země* a o jejím rozdělení mezi kmeny. Kniha Soudců líčí počáteční období po usazení, které je vyznačeno ztrátou kontinuity ve vedení lidu po Jozuově smrti, překlenutou však působením *soudců*. V knihách Samuelových začíná opět nová epocha, a sice dosazením Saula za krále (1S 1–15). *Královská hodnost*, přechází pak na Davida, jemuž je věnována největší část z knih Samuelových (1S 16–1Kr 1). První epocha království dospívá ke svému závěru se Šalomounovou smrtí (1Kr 1–11). Rozdělení obou částí jeho říše zahajuje druhou fázi dějin království, během níž existují *Izrael a Judsko jako dva sousední státy* a která trvá až do zničení severního království Asyřany (1Kr 12–2Kr 17). Poslední etapa

dějiny judského státu končí dobytím Jeruzaléma, zničením chrámu a odvedením části obyvatelstva do babylónského exilu (2Kr 18–25).

Tím se líčení této široké dějinné souvislosti náhle přerušuje. Knihy Paralipomenon pojednávají tyto dějiny za změněných hledisek ještě jednou od začátku království až po zničení Jeruzaléma. Končí sdělením, že perský král Kýros ohlásil obnovení chrámu v Jeruzalémě a povolil návrat Izraelců do jejich země (2Pa 36,22n). Tím také začíná kniha Ezdráš. Zpráva o době babylónského exilu chybí. Pro následující období není už k dispozici žádná souvislá líčení, nýbrž jen zprávy o obnově chrámu (Ezd 3–6) a o časově ohraničené Ezdrášově a Nehemjášově činnosti (v knihách, které jsou po nich pojmenovány).

Zde nastíněná periodizace ve svých základních rysech souhlasí s výsledky historické vědy. První velký mezník v izraelských dějinách představuje usazení v kenaanské zemi, označované pojmem *obsazení země* (*Landnahme*), který zavedl A. Alt. Doba před obsazením země je historicky těžko postižitelná, vědecká pojednání se však zpravidla drží dělení podle Pentateuchu na dobu »praotců«, exodus z Egypta a události na Sínaji (někdy se ještě vyděluje: putování pouští), i když zčásti v jiném pořadí. Samotné obsazení země se pokládá zpravidla za proces, který se vlekl delší dobu, takže mu namnoze bývá věnován zvláštní oddíl. Doba mezi obsazením země a vytvořením státu se vesměs považuje za samostatnou epochu, ačkoliv pojem »doba soudců« se často nepoužívá anebo se dává do uvozovek; místo toho se hovoří často o »době předstátní«. Vznik království a tedy *vytvoření státu* se pokládá za nový začátek zásadního významu, který poznamenává celou epochu až do konce judského království. Na dobu čtyř set let tu Judsko našlo formu své politické samostatnosti.

Mezery ve starozákonním líčení dějin, které potom následují, není s to zaplnit ani historické bádání. Rozmanité informace o době *babylónského exilu* můžeme získat z jiných částí Starého zákona, zejména z knih Jeremjáš, Ezechiel a Izajáš (kap. 40–55), ty však nepostačují k úplné rekonstrukci tohoto období. Něco podobného platí i pro dobu perské nadvlády po exilu. Knihy Ageus a Zacharjáš nám poskytují doplňující a diferencující pohledy na její první fázi až po obnovení chrámu. O období do vystoupení Ezdráše a Nehemjáše (nebo obráceně) další zprávy chybějí stejně tak jako o následujícím

obsazení země

vytvoření státu

exil

dějiny

období až do začátku helénistické epochy. Jen u pozdní fáze Starého zákona vrhají na židovské dějiny trochu světla jiné prameny. To přesto nestačí, abychom mohli tuto epochu do určité míry rekonstruovat, navíc když je v jednotlivostech spor o to, které starozákonní texty z této doby pocházejí. (To souvisí především s pseudonymitou, která vede k tomu, že texty často dostávají jména postav ze starších časů, takže skutečná doba jejich vzniku zůstává nejasná.) Platí to i pro dobu makabejskou, na jejíž začátek bývá kladeno dokončení knihy Daniel jako nejmladší knihy Starého zákona – a někteří vykladači chtějí do této doby zařadit i další texty.

Starý zákon tedy zůstává zdaleka naším jediným pramenem k dějinám Izraele a jeho periodizace se osvědčuje ve všech podstatných bodech. V mnoha, často základních, jednotlivých otázkách se ovšem vynořují divergence mezi líčením starozákonních textů a historickou rekonstrukcí. O tom bude řeč v následujících oddílech.

terminologie »Izrael«

Nejprve ještě několik poznámek k terminologii: Společnost starší doby, o níž mluví Starý zákon, se souhrnně označuje jako »Izrael«. Od rozdělení království po Šalomounově smrti dostává pojem »Izrael« dvojí význam: jednak označuje v užším politickém smyslu severní království na rozdíl od království jižního, Judska, na druhé straně však zůstává »Izrael« nadále také souhrnným označením lidu, který tvořil za Davida a Šalomouna jeden politický a státní celek. To platí zejména pro jazykovou praxi v náboženské oblasti: společnost, která stojí ve zvláštním vztahu k Hospodinu, se nazývá »Izrael«, aniž by přitom otázka hranic a formy politické existence hrála nějakou roli.

»Judsko«

S tímto podvojným jazykovým územ se můžeme setkat i v poexilní době: pojem »Izrael« zůstává zachován, především v náboženské oblasti; v přesnějším politickém smyslu se užívá výrazu »Judsko«. K němu příslušející adjektivum *j^hūdī* znamená v první řadě »judský«, popř. »Judejec« (sr. 2Kr 16,6; 25,25) To pak v poexilní jazykové praxi dostává také širší smysl jako označení příslušníků daného lidu (Est 3; Ezd 4–6), náboženské hledisko se může přitom dokonce dostat do popředí (sr. Za 8,23). Zde slovo *j^hūdī* dostalo význam »Žid/žid«, »židovský«, a to v širším smyslu, který zahrnuje jak příslušnost k lidu, tak i příslušnost k náboženskému společenství. Kniha Ester užívá jen tohoto označení a slovo »Izrael« v ní chybí. V pobiblické době se v hebrejsko-aramejské i řecké jazykové praxi vedle sebe vyskytují označení »Izrael(ec)« a »Žid/žid« s tímž významem a rovnocenně. Tento terminologický vývoj ukazuje, že se jedná o pozvolný posun v jazykovém úzu, ne však o přelom, který by bylo možné na určitém místě zřetelně vyznačit (sr. Zobel, ThWAT 3. 1008nn).

»Žid / žid« »židovství«

Je obecným zvykem pro předexilní dobu užívat jako souhrnného označení pojmu »Izrael« a »izraelský«, především v náboženském smyslu, a u poexilní

doby potom přejít k užívání pojmů »židovství«, a »židovský«. Tento jazykový úzus dává dobrý smysl, zůstane-li zachováno zároveň vědomí kontinuity. Ta je ostatně ještě zřejmější, když se mluví o »lidu«. Pojmy »izraelský lid« a »židovský lid« označují jedno a totéž společenství v jeho dějinné kontinuitě a při měnících se politických a společenských formách. Není proto přiměřené »Izrael« a »židovství« od sebe ostře oddělovat anebo dokonce mluvit od určitého okamžiku o »konci« izraelských dějin (k tomu sr. R. Rendtorff, Das »Ende« der Geschichte Israels, in: Ges.St., 267–276).

3 IZRAEL PŘED OBSAZENÍM ZEMĚ

Různá podání Pentateuchu mají jedno společné: Předkové Izraele, o nichž vyprávějí, nejsou ještě usazeni v zemi, kde se odehrává největší část starozákonních příběhů. V nynější souvislosti Pentateuchu tato podání navzájem spojuje jedna kontinuální linie vyprávění: Otcové žijí už v zemi, ale neusazují se v ní; jejich potomci, Jákobovi synové, musejí v době hladomoru zemi opustit a odcházejí do Egypta; tam jsou utlačováni a pod Mojžíšovým vedením mohou opět z Egypta odejít; dlouho pak bloudí pouští, přitom se jim na Sínaji zjeví jejich Bůh Hospodin a oznámí jim své příkazy; po mnoha bojích vede konečně jejich cesta až k východním hranicím zaslíbené země, kde jim Mojžíš jako svou poslední vůli znovu sdělí boží příkazy, podle nichž mají napříště v zemi žít.

Při bližším nahlédnutí se ukazuje, že tato linie vyprávění spojuje navzájem velmi rozmanité tradice. Nejzřetelnější rozdíl panuje mezi podáními o otcích v knize Genesis a následujícími vyprávěními. V knize Genesis jsou otcové líčeni jako pokojní nomádi, kteří putují Kenaanem z místa na místo (odhlédneme-li od příležitostných »odboček«) v malé, dobře přehlednutelné skupině, kterou byl svazek rodin. Docela jiná je situace na začátku knihy Exodus: Izraelci tu jsou značně velkým »lidem«, který žije v sociálně a právně nezajištěné situaci uprostřed cizího národa, a je jím otročinou i jinak utlačován a vykořisťován. Spojení mezi těmito tradicemi je vypravěčsky dosaženo tak, že dvanáct Jákobových synů se stává velkým lidem (Ex 1,1–7), základní rozdíl v povaze podání a v předpokladech každého z nich však trvá.

V dalším textu se opět jako zvláštní celek vyděluje zpráva o pobytu na Sínaji (Ex 19–Nu 10,10). Jde v ní o boží zjevení

dějiny

a o sdělení příkazů, na které navazují rozsáhlé texty o stavbě přenosné svatyně (»stanu setkávání«) a jejím vybavení. Ústředním tématem zbylých podání v knize Exodus (16–18) a Numeri (od 10,11) je pak cesta pouští, provázená různými nebezpečími. Jednotlivá vyprávění jsou tu často spojena s určitými lokalitami.

→ 8nn

To, že tyto rozmanité tradiční komplexy byly *původně samostatné*, ještě zřetelněji zdůraznilo literární a historické bádání. Důležité odkazy k tomu nám nabízejí ohlasy této rané doby Izraele v ostatních knihách Starého zákona. Vyvedení z egyptského otroctví, *exodus*, se často a nejrůznějším způsobem označuje jako základní akt záchrany, který Hospodin prokázal Izraeli (sr. např. Ex 20,2; Dt 6,20nn; Oz 12,10; 13,4; Iz 51,9n; Ž 136,10nn aj.). *Otcové* bývají naproti tomu jmenováni jen velmi zřídka. Nejstarší datovatelná zmínka Abrahama mimo Pentateuch se nachází v knize Ezechiel (33,24; sr. dále Ž 105,6.9.42; Iz 51,2; k Jákobovi sr. Oz 12,3–5.13). *Otcové* zjevně nebyli tak hluboce zakotveni v tom sebeepochopení Izraele, které se orientovalo na »dějinách spásy«. Především je nápadné, že jsou jen zřídka jmenováni ve spojitosti s exodem (v náznaku Dt 26,5nn, sr. 1S 12,8; Joz 24,2nn; Ž 105; Neh 9,6nn); exodus tedy představoval na otcích nezávislou tradici.

→ 32nn

Také hora *Sínaj* se mimo Pentateuch zmiňuje jen zřídka (Sd 5,5; Ž 68,9.18, sr. Dt 33,2) a jen v Neh 9,13n se přitom mluví o vyhlášení příkazů. To je také jediné místo, kde se o Sínaji hovoří v souvislosti s exodem a následujícím obsazením země (sr. von Rad). I zde máme zjevně co do činění se samostatnou tradicí, která byla teprve v průběhu dějin podání vypravěčsky spojena s ostatními tradicemi o rané době. Dále je mimo Pentateuch také několikrát zmíněn *čas pouště* jako doba čtyřicetiletého putování (např. Joz 5,6; Am 2,10; 5,25; Ž 95,10), někdy s velmi pozitivním pohledem na vztah mezi Hospodinem a Izraelem (Oz 2,16n; 9,10; Jr 2,2.6).

→ 40n

V Pentateuchu jsou tedy odlišná podání sjednocena do jednoho celkového obrazu izraelských dějin před obsazením země. Každé z těchto podání klade své vlastní otázky, které proto budou nejprve pojednány každá zvlášť.

Literatura: G. von Rad, *Das formgeschichtliche Problem des Hexateuch*, 1938 (= Ges.St. I, 9–86); M. Noth, *Überlieferungsgeschichte des Pentateuch*, 1948, § 7; R. Rendtorff, *Das überlieferungsgeschichtliche Problem des Pentateuch*, 1977, zvl. 19–29 a 151–158.

Kaiser § 7.

Příběhy otců v Gn 12–50 jsou ve své dnešní podobě výsledkem dlouhého procesu podání a kompozice. Jejich nejstarším podkladem jsou pověsti o jednotlivých otcích, které dávají jasně poznat, že s každým z otců bývaly spojeny zvláštní příběhy. To se zvláště ukazuje na různých místních těžištích tradice: u Abrahama to bylo Mamre u Chebrónu v centru jižního pohoří (13,18; 18,1; 25,9 aj.), vedle toho i Beer-šeba na okraji Negebu (21,33; 22,19); u Izáka místa jižně položená – Gerar (26,1.6) a Beer-šeba (26,23–25); u Jáкова Bét-el (28,10–22; 35,1–15) a Šekem (33,18–20) v severním pohoří, navíc Machanajim (32,2n) a Penúel (32,23–33) v Zajordání.

→ 177nn

→ 119nn

místa tradice
o otcích

Otcové jsou navzdory své vazbě k určitým místům líčeni jako obyvatelé stanů, kteří se svými stády častěji střídají místa a pastviny; zemi však opouštějí jen ve výjimečných případech (např. 12,10–20; 27,43nn) a pokaždé se vracejí zase nazpátek (13,1nn; 31,3nn). Zde začíná problém historicity postav otců.

způsob života
nomádů

Především musíme ještě jednou jako rozhodující rys podání vytknout, že *otcům země ještě nepatří*. K vlastním obyvatelům země se tu ovšem pozornost sotva obrací. (V 12,6; 13,7 jsou výslovně jmenováni, ale zjevně z velkého odstupu k »tehdy«; jinak dochází jen k příležitostným setkáním: 14,17.21nn; 14,18–20; 23; 34.) Tato vyprávění působí dojmem, že jejich podkladem nejsou přesné historické představy o době otců, ale že líčení jejich nomádského způsobu života má zdůraznit jejich neusazenost. (Můžeme mluvit také o přechodném stadiu mezi formou nomádského a usazeného života, sr. de Vaux 220n [241nn]; Herrmann 73.)

Podání zasazuje otce do ještě širšího rámce. V genealogiích, které předcházejí příběhům otců, je jmenováno Ur Kasdím (»Kaldejské Uru«; 11,28.31; patrně se tím míní slavné sumerské město Ur poblíž ústí Eufratu) jako místo, odkud pocházela Abrahamova rodina. Jako zastávka na cestě do země kenaanské se objevuje město Cháran na severním Eufratu (11,31n). Tím se chce zjevně vyjádřit příbuzenský poměr otců k obyvatelům tohoto města, na který se opět navazuje v Jákobových příbězích (27,43; 28,10; 29,4, sr. též 24,10). Vzniká tak ovšem ve vyprávěních knihy Genesis napětí mezi městským původem a nomádským způsobem života otců. (Ke genealogickým souvislostem v Genesi sr. Herrmann 67nn.)

genealogie

→ 179n

dějiny

Novější bádání se pokusilo na základě dvou zcela odlišných přístupů o novou interpretaci podání o otcích. A. Alt vyšel ze zjištění, že se v příbězích otců často mluví o »Bohu mého/tvého otce« nebo o »Bohu Abrahamově« atd. (Gn 26,24; 28,13; 31,5.29. 42.53; 32,10; 43,23; 46,1.3, sr. Ex 3,6.13.15 aj.). Viděl v tom známku zvláštního *náboženství boha otců*, v němž určitá nomádská skupina uctívala pokaždé jediného boha, který neměl žádné vlastní jméno, ale který byl nazýván pomocí jména toho předka, jemuž se tento bůh nejprve zjevil. Je to v první řadě vůdcovský bůh, který skupinu doprovází při jejím putování, dává jí ale také svá zaslíbení (např. početného potomstva nebo země). V této souvislosti viděl Alt v postavách otců z knihy Genesis předky určitých skupin, které uctívaly takovéto bohy otců. Na základě mimoizraelského srovnávacího materiálu prohlásil otce za historické postavy, jejichž památku ony skupiny uchovávaly a předávaly si jí dále. Místa spojená s jednotlivými postavami otců (v.v.) pokládal za »kotviště« podání, na nichž se po obsazení země usadily různé skupiny, které pak převzaly místní kenaanské svatyně a přenesly je na svého boha otců. Tato hypotéza se dočkala velmi širokého přijetí a posloužila zároveň jako důležitý klíč pro rekonstrukci raných dějin Izraele.

bůh otců

→ 180n

svět starého
Orientu

S jiným přístupem se setkáváme především u amerických, francouzských a izraelských vědců. Ti se pokoušejí chápat »patriarchy« (jak bývají otcové většinou nazýváni v anglické a francouzské terminologii) v kontextu světa starého Orientu ve druhém tisíciletí před Kristem, který se stával od dvacátých let stále známějším díky rozličným archeologickým nálezům a především díky nově nalezeným textům. Doufají přitom, že se tu setkají se jmény, právními zvyklostmi, životními poměry atd., jaké se objevují anebo předpokládají i v příbězích otců, a budou tak moci v rozmezí 2. tisíciletí blíže určit *věk patriarchů* (sr. Albright, de Vaux, Kenyonová, Bright). Datování přitom kolísá mezi cca 2000 a 1200 př. Kr. (sr. Westermann 71nn), a proto někteří zastánci tohoto hlediska na přesné datování rezignují (např. Malamat, in: Ben-Sasson I, 40).

Oba přístupy byly však zásadně zpochybněny.

kritika

Tvrzení o »bohu otců« mělo svou hlavní slabinu v tom, že srovnávací materiál, jehož Alt použil, pochází z mnohem pozdější doby. Vyvráceno pak bylo především důkazem, že označení »bůh mého otce« se objevuje i v jiných náboženstvích starého Orientu a není nijak specifickým znakem náboženství nomádů

(sr. Vorländer, Albertz). Ve Starém zákoně vyšlo najevo, že toto označení Boha patří převážně do mladších vrstev textu (stejně tak boží zaslubující řeči, které Alt přičetl nomádskému náboženství) a že se namnoze vyskytuje také mimo Genesis (Ex 15,2; 18,4; Dt 1.11; 4,1; 2Kr 20,5 aj.), kde nemůže mít s nějakým zvláštním náboženským otců nic společného (sr. též Van Seters 1980). Altovo tvrzení není proto už držitelné (viz též Diebner).

Archeologický přístup se vždy musel spokojovat s prokazováním analogií a s objasňováním pozadí, aniž by mohl přinést konkrétní důkaz o existenci a časovém zařazení patriarchů. Vedlo to k velkým pochybnostem a k rozcházejícím se míněním i mezi těmi badateli, kteří byli přesvědčeni o zásadní správnosti tohoto přístupu. Mezitím byla zásadně zpochybněna průkaznost srovnávacího materiálu (sr. Thompson, Van Seters 1975, Leineweber). I zde se navíc vynořuje problém, že použité texty v mnoha případech patří k mladším vrstvám – nehledě na to, zda charakter textů jakožto pověstí vůbec připouští bezprostřední historické závěry. Nadále ovšem platí, že příběhy otců (stejně jako ostatní texty Starého zákona) jsou rozmanitě spjaty a sprízněny s jinými texty ze světa starého Orientu, k němuž samy patří.

Musíme se tedy spokojit s tím, že budeme v příbězích otců vidět dochovanou vzpomínku na dávnou nomádskou minulost Izraele, aniž bychom z nich mohli »dobu otců« anebo »náboženství otců« rekonstruovat. O četných intencích a funkcích těchto textů bude jinak řeč ve II.2 a III.1.1.

Literatura: R. Albertz, *Persönliche Frömmigkeit und offizielle Religion. Religionsinterner Pluralismus in Israel und Babylon*, 1978; W. F. Albright, *Von der Steinzeit zum Christentum*, 1949; *týž*, *Die Religion Israels im Lichte der archäologischen Ausgrabungen*, 1956; A. Alt, *Der Gott der Väter*, 1929 (= Kl.Schr. I, 1–78). B. Diebner, *Die Götter des Vaters. Eine Kritik der »Vätergott«-Hypothese Albrecht Alts*, in: DBAT 9, 1975, 21–51; K. M. Kenyonová, *Archäologie im Heiligen Land*, 1976²; M. Köckert, *Vätergott und Väterverheißung. Eine Auseinandersetzung mit A. Alt und seinen Erben*, 1987; W. Leineweber, *Die Patriarchen im Licht der archäologischen Entdeckungen. Die kritische Darstellung einer Forschungsrichtung*, 1980; E. Ruprecht, *Die Religion der Väter. Hauptlinien der Forschungsgeschichte*, in: DBAT 11, 1976, 2–29; J. Scharbert, *Patriarchentradition und Patriarchenreligion*, in: VF 19,2, 1974, 2–22 (zpráva o bádání); T. I. Thompson, *The Historicity of the Patriarchal Narratives*, 1974; J. Van Seters, *Abraham in History and Tradition*, 1975; *týž*, *The Religion of the Patriarchs in Genesis*, in: Bib. 61, 1980, 220–233; R. de Vaux, *Die hebräischen Patriarchen und die modernen Entdeckungen*. 1961; *týž*, *Die Patriarchenerzählungen und die Geschichte*, 1968²; H. Vorländer, *Mein Gott. Die Vorstellungen vom persönlichen Gott im Alten Orient und im Alten Testament*, 1975; H. Weidmann, *Die Patriarchen und ihre Religion im Licht der Forschung seit Julius Wellhausen*, 1968; C. Westermann, *Genesis 12–50*, 1975 (zpráva o bádání).

Noth § 10; *Bright* kap. 2; *Mazar* II. kap. VIII, IX, XII; *de Vaux* I. 1. díl; *Gunneweg* II.1; *Herrmann* I.1; *Hayes/Miller* II; *Ben-Sasson* 1,3; *Donner* I.5.1.
 Č/S: *Albright* kap. 11; *Bič*, ZSSZ § 11; *Nandrás*ky 1.4; *Segert* 53–62.
 Sr. též literaturu k III.1.1.

3.2

VYVEDENÍ Z EGYPTA

→ 184nn

Mojžíš

Na začátku knihy Exodus se »Izrael«, který se tu poprvé objevuje jako »lid« (1,9), nachází v Egyptě. Spád vyprávění dává jasně poznat, že jeho cílem je *vyvedení* z Egypta, tj. že pobyt tam není pokládán za samostatnou epochu izraelských dějin. Je to čas poroby, který volá po osvobození. V centru proto stojí postava Bohem vyslaného zachránce *Mojžíše*: jeho ohrožené narození a záchránění (2,1–10), jeho zásah ve prospěch utlačovaných spoluobratřích a útěk do Midjánu (2,11–22), jeho povolání a pověření vyvedením lidu za Áronovy podpory (kap. 3n). Odtud všechno směřuje k realizaci tohoto božího příslibu: střetnutí s faraónem (kap. 5) a stále více se stupňující rány, doléhající na Egyptany (kap. 7nn), až po ránu poslední, pobití prvorozených, před nímž Izraelce ochraňuje krev velikonočního beránka, takže Izraelci mohou konečně opustit zemi (kap. 11n). Naposledy se dramaticky stupňuje celé vyprávění, když jsou Izraelci pronásledováni Egyptany a pak záchránění při přechodu *Rákosového moře* (kap. 14).

Při pokusu o historickou rekonstrukci musíme opět dbát na charakter textů a na záměr jejich výpovědi. Hlavním tématem je záchrana Izraele prostřednictvím Bohem vyslaného osvoboditele. Dějinné předpoklady a okolnosti tu nejsou samostatným předmětem zájmu; musíme proto pečlivě zvažovat, jaké historické závěry lze ze souvislosti celého vyprávění anebo z určitých detailů vyzvozt.

→ 208nn

Pobyt Izraele v Egyptě je základním prvkem podání, který je zachycen na mnoha místech Starého zákona. Při pokusu tuto vzpomínku historicky konkretizovat se však vynořuje otázka: *Kdo vlastně byl v Egyptě?* Nynější souvislost vyprávění Pentateuchu spojuje rozdílné tradice do jednoho celkového obrazu, takže se Izrael v Ex 1,1–7 objevuje jako lid o dvanácti kmenech, který stojí v přímé kontinuitě s praotci. Podle toho, co můžeme soudit o dějinách vzniku Pentateuchu, nebyly však tradice o otcích a tradice

o vyvedení z Egypta spolu původně spojeny. Byly tedy různými skupinami přineseny do společného utváření izraelské tradice, ale my tyto skupiny nedokážeme blíže určit.

exodus

V otázce historických okolností pobytu v Egyptě nám přicházejí na pomoc mimoizraelské prameny. Především lze v egyptských pramenech doložit jména obou měst *Pitom* a *Ramesse*, k jejichž stavbě byli Izraelci nasazeni podle Ex 1,11. I jejich společné jmenování a označení jako »měst pro sklady« je z těchto pramenů pochopitelné (sr. Herrmann 87n), takže v tom smíme spatřovat historickou vzpomínku. To se dobře slučuje s faktem, že egyptské texty zmiňují skupiny semitských nomádů, propouštěné přes hranice do Egypta (sr. TGI 40n), a že takovéto semitské skupiny byly získávány do egyptských služeb (sr. Herrmann 85n).

Pitom
a Ramesse

V textech, které pocházejí ze starého Orientu druhého tisíciletí př. Kr., se často vyskytuje označení *chabiru* nebo *chapiru* (egyptsky 'pr s neznámými vokály) pro určité cizí skupiny. Dříve se toto označení dávalo často do souvislosti s hebrejským slovem 'ibrî »Hebrej«, jehož se často užívá také v Ex 1nn (1,15nn; 2,6n.11.13; 3,18 aj.). To je však problematické (sr. Borger), navíc když význam slova zůstává nejistý (sr. Koch, Herrmann 78, Weippert 66nn).

chabiru

Můžeme tedy říci, že Ex 1 obsahuje takové prvky tradice, které lze přesvědčivě vysvětlit z egyptského kontextu, a které proto mohou platit za historické vzpomínky. Více z egyptských pramenů získat nelze. Zejména o vyjití (resp. o útěku, sr. Ex 14,5) Izraelců a o jejich pronásledování Egyptany (podle 14,6nn dokonce samotným faraónem) se nám v nich nic nezachovalo. Časový rámec, do něhož tyto prvky tradice dobře zapadají, je dán jmény měst Pitom a Ramesse, souvisejícími s faraónem Ramessem II. (1290–1224).

doba exodu

Podle biblické chronologie trval pobyt Izraelců v Egyptě 430 let (Ex 12,40n, sr. Gn 15,13: 400 let). S tím jsou v rozporu jiné údaje, které mluví o čtyřech generacích (Gn 15,16, sr. Ex 6,14nn: čtyři generace od Jákobova syna Léviho až po Árona a Mojžíše). Koncepti chronologie neznáme bohužel přesněji; 430 let až po exil souvisí patrně s 480 lety od exodu až po začátek stavby jeruzalémského chrámu (1Kr 6,1).

biblická
chronologie

Podání o vyvedení z Egypta je vypravěčsky spojeno s *pesachem*, který představuje původně nomádskou tradici. Vlastní příběh

pesach

dějiny

→ 131, 185

o vyjití končí v Ex 12,37nn. (Ustanovení o nekvašených chlebech a o prvorozených ve 13,1–16 do vyprávění nepatří.) Po něm jako nové dramatické vyhocení událostí následuje pronásledování Egyptany a *záchrana při přechodu Rákosového moře* (13,17–14,31). (Tento prvek vyprávění byl snad původně spojen s tradicemi o putování pouští, sr. Coats, Childs.) S tím souvisejí také stěžejí průhledné geografické údaje ve 13,17n.20 a 14,2, které představují snad nejstarší pokus o lokalizaci »dějiště mořského zázraku« (sr. Noth 1947). Dál za sledování biblických pokusů o lokalizaci se již nedostaneme. Zda tato tradice vychází z nějaké »historické« události, zůstává nejasné.

místo
průchodu

Převážně se za dějiště průchodu »Rákosovým mořem« považuje území Hořkých jezer (v zóně dnešního Suezského průplavu). Vedle toho se v literatuře objevují dva jiné návrhy: jeden z nich ztotožnil »Rákosové moře« s ělátským, popř. Akabským zálivem (Gressmann 414nn), druhý se Sírboňským jezerem, lagunou u středomořského pobřeží na východ od nilské delty (Eiřfeldt).

Mojžíš

Ústřední postavou veškerého podání knih Exodus až Deuteronomium je *Mojžíš*. Uveden je vyprávěním o svém narození v Ex 2,1–10, které obsahuje zázračné rysy. Motiv odložení a záchrany dítěte, z něhož se později stane významný muž, se často vyskytuje i jinde. Nejnápadnější obdobou je příběh o narození krále Sargona Akkadského, který žil na konci 3. tisíciletí př. Kr. (sr. Gressmann 8n; AOT 234n; RTAT 123n). Mojžíšovo vyrůstání na egyptském dvoře patří k těmto legendárním tradicím o jeho dětství a mládí; ve Starém zákoně není zmíněno nikde mimo Ex 2. Výchozím bodem k vytvoření legendy mohla být skutečnost, že Mojžíš má egyptské jméno.

jméno

Jméno mōšē odpovídá elementu, který se hojně vyskytuje v teoforních (tj. pomocí jména nějakého božstva utvořených) egyptských jménech jako např. Thutmóse a Ramesse: oznamuje, že určité božstvo nositele jména zrodilo či zplodilo. Schází-li jméno božstva, pak jde o krátkou formu, která je doložena i v egyptštině (sr. Herrmann 1970, 66; Geschichte 91).

V otázce »historického« Mojžíše nás charakter textu nutí ke stejné zdrženlivosti jako při rekonstrukci pobytu v Egyptě a vyjití. Můžeme sledovat spojení Mojžíše s různými komplexy

tradic, ale nejsme s to sepsat jeho životopis. Je přitom důležité, že postava Mojžíše spojuje navzájem zcela odlišné tradice. Ex 2,15nn vypravuje o jeho útěku do *Midjánu*. Tam Mojžíš navazuje těsné vztahy s midjánským knězem (který se podle 2,18 jmenuje »Reúel«, podle 3,1 aj. »Jitro«) a ožení se s jeho dcerou. Když pase stádo svého pána, dostane se k *boží hoře Chorébu* (3,1), a tam ho z hořícího keře osloví Bůh Abrahamův, Izákův a Jákobův (v. 4–6), který ho pověří vyvedením Izraelců z Egypta (v. 7–10) a nakonec mu oznámí své *jméno jhvh* (v. 13–15). Boží hora a oznámení božského jména odkazují už předem k událostem na Sínaji (kap. 19nn). Vazba Mojžíše k midjánskému knězi vyvolává otázku, zda se za tím neskrývá tradice o zvláštním náboženském vztahu Izraelců a Midjánců.

exodus

Midján

→ 36

→ 40

Často se objevuje tvrzení, že Mojžíšovým prostřednictvím převzali Izraelci kult Hospodina od Midjánců. Přitom se poukazuje především na Ex 18,1–12, kde se Jitro výslovně hlásí k Hospodinu (v. 10n) a hned nato zve Izraelce k obětnímu hostině (v. 12). Protože Midjánci a Kénijci bývají ve Starém zákoně příležitostně ztotožňováni, mluví se často o »kénijské hypotéze« (sr. Greßmann 161nn, 430nn; Rowley, Schmidt 67nn; kriticky de Vaux 313nn [330nn]). Ale nanejvýš tu je naznačena vzpomínka na náboženské kontakty nebo společné momenty, v nichž hrála jistou roli i poloha »boží hory« v oblasti midjánských pastvin (Ex 3,1). Na nějaké »převzetí« nic nepoukazuje (naopak: Ex 18,11 zní spíše jako jakési Jitrovo »obrácení«, sr. 2Kr 5,15).

kénijská
hypotéza

Postava Mojžíše tak představuje svorku, která drží pohromadě všechna podání o vyjití z Egypta. Pravděpodobně dorostla do této ústřední role až postupně. Není však už možné ji z toho či onoho podání vyškrtnout (sr. Rendtorff). Pokusy o sestavení Mojžíšova životopisu, ke kterým často docházelo i dochází (sr. Smend, Oßwald, Schmid), vyžadují vysokou míru hypotetických rekonstrukcí. Pokládat naopak zmínky Mojžíše všude za sekundární (jako Noth 1948, 172nn, který mu ponechává jen tradici o jeho vlastním hrobě), je však neméně hypotetické.

Literatura: R. Berger, Das Problem der 'apiru (>abiru«), in: ZDPV 74, 1958, 121–132; B. S. Childs, A Traditio-Historical Study of the Reed Sea Tradition, in: VT 20, 1970, 406–418; G. V. Coats, The Traditio-Historical Character of the Reed Sea Motif, in: VT 17, 1967, 253–265; O. Eißfeldt, Baal Zaphon, Zeus Kasios und der Durchzug der Israeliten durchs Meer, 1932; H. Greßmann, Mose und seine Zeit.

Ein Kommentar zu den Mose-Sagen, 1913; *S. Herrmann*, Israels Aufenthalt in Ägypten, 1970; *K. Koch*, Die Hebräer vom Auszug aus Ägypten bis zum Großreich Davids, in: VT 19, 1969, 37–81; *M. Noth*, Der Schauplatz des Meerwunders, in: FS O. Eißfeldt, 1947, 181–190 (= ABLA I, 102–110); *týž*, Überlieferungsgeschichte des Pentateuch, 1948; *E. Oßwald*, Das Bild des Mose in der kritischen alttestamentlichen Wissenschaft seit Julius Wellhausen, 1962; *R. Rendtorff*, Mose als Religionsstifter?, in: Ges.St., 152–171; *H. H. Rowley*, Mose und der Monotheismus, in: ZAW 69, 1957, 1–21; *H. Schmid*, Der Stand der Moseforschung, in: Jud. 21, 1965, 194–221; *týž*, Mose. Überlieferung und Geschichte, 1968; *týž*, Die Gestalt des Mose. Probleme alttestamentlicher Forschung unter Berücksichtigung der Pentateuchkrise, 1986; *W. H. Schmidt*, Alttestamentlicher Glaube in seiner Geschichte, 1990; *týž*, Exodus, Sinai und Mose. Erwägungen zu Ex. 1–19 und 24, 1983; *R. Smend*, Das Mosebild von Heinrich Ewald bis Martin Noth, 1959; *P. Weimar/E. Zenger*, Exodus. Geschichten und Geschichte der Befreiung Israels, 1975; *M. Weippert*, Die Landnahme der israelitischen Stämme in der neueren wissenschaftlichen Diskussion, 1967; *I. Williová-Pleinová*, Das Buch vom Auszug. 2. Mose, 1988.

Noth § 9; *Bright* kap. 3.B1; *Mazar* III, kap. V; *de Vaux* I, 2. díl, kap. II a III (I, kap. 12n); *Gunneweg* II. 2; *Herrmann* I. 2; *Hayes/Miller* III § 1; *Ben-Sasson* I,3; *Donner* I.5.2. a exkursy s. 70nn a 107nn.

Č: *Bič*, ZSSZ § 12. a. b; *Nandrásky* I. 5/7; *Segert* 53–62.

Sr. též literaturu k III. 1.2.

3.3

IZRAEL NA SÍNAJI

→ 184nn

→ 185nn

V Ex 15,22 začíná nový úsek vyprávění, který můžeme celý nadepsat »Izrael na poušti«; Izraelci začínají totiž pronikat do osídlené země teprve od Nu 20,14. Ze souvislosti těchto vyprávění zvláště zřetelně vyčnívají podání o pobytu Izraele na Sínaji (Ex 19,1–Nu 10,10) jako velký samostatný komplex. Exegetická tradice jej považuje za zvláštní celek a při líčení izraelských dějin před obsazením země bývá těmto událostem také většinou věnována zvláštní kapitola. To má bezpochyby své oprávnění a také zde se tím budeme řídit. Musíme mít nicméně na zřeteli, že zpráva o pobytu na Sínaji je vypravěčsky spojena s předcházející i následující zprávou, aniž by byly zvláště ostře vyznačeny přechody mezi nimi. Poznámka o příchodu Izraelců v Ex 19, 1n se nijak podstatně neliší od jiných poznámek o zastávkách na cestě (sr. 15,22; 16,1; 17,1 atd.), a rovněž poznámka o odchodu v Nu 10,12 (k v.11.13 sr. Ex 40,36n; Nu 9,17–23) dobře zapadá do této souvislosti (sr. 10,33; 11,35; 12,16 atd.).

Také o »boží hoře« (*har hā-^elōhīm*) byla řeč už dříve (Ex 3,1; 4,27; 18,5) a v nynější souvislosti vyprávění nemůže být »horou« (*hā-hār*) v 19,1n žádná jiná hora míněna (sr. též 3,12!).

Sínaj

→ 35n

Jméno hory představuje jistý problém. Vedle označení »boží hora« (Ex 3,1; 4,27; 18,5; 24,13, sr. 1Kr 19,8; Ž 68,16) máme v Ex 3,1 (a 1Kr 19,8) jméno *Choréb*, zatímco v Ex 19 se střídá výraz »hora« (v. 2.3.12.14.16 atd.) se jménem »hora *Sínaj*« (v. 11.18.20.23). Obě jména najdeme také v jiných knihách Starého zákona, přičemž jméno *Choréb* se zvláště hojně vyskytuje v Deuteronomiu (1,2.6.19; 4,1.15 aj.). Většinou se má za to, že se jedná o dvě odlišné tradice jmen pro tutéž horu; nedávno byla vyslovena teze o dvou původně oddělených tradicích »smlouvy« (Cazelles). Naproti tomu Perlitt (1977) měl za to, že jméno *Sínaj* bylo kvůli svému původnímu spojení s Edómem (sr. Sd 5,4n; Dt 33,2), který svého času platil za zvláštního nepřítele Izraele, jménem *Choréb* nahrazeno.

boží hora
Choréb

Tradice o vyjití z Egypta a tradice o boží hoře jsou v nynější souvislosti vyprávění spolu skloubeny. Přesto je to, co se právě děje na boží hoře, něčím docela novým. Jádrem tu je zpráva o *teofanii*, božím zjevení, které provázejí mocné přírodní jevy: hrom, blesk, hustý mrak a mocný zvuk (Ex 19,16 aj.), kouř, oheň a silné chvění (v. 18 aj.). (Někteří vykladači se tu snaží rozlišovat různé literární vrstvy, které líčí teofanii jednou jako bouři, jindy jako vulkanickou činnost.) Hlavním účelem božího zjevení je slavnostní ohlášení boží vůle ve formě *dekalogu* (Ex 20,1–17). *Mojžíš* přitom hraje ústřední roli: jen on sám smí vystoupit na horu (19,3.20), kde s ním Bůh hovoří o samotě (v. 9), zatímco lid poslouchá »opodál« (20,18.21, sr. 19,9). *Mojžíš* tak dostává další boží příkazy, aby je sdělil lidu (20,22–23,33). A to všechno je nakonec stvrzeno *uzavřením smlouvy* (kap. 24).

teofanie

→ 185

Historická rekonstrukce událostí, které se za tím skrývají, je tu zvláště obtížná, protože tyto texty sotva obsahují nějaké konkrétní rysy, které by dovolovaly zhodnocení. Především lze říci, že ke vzpomínkám Izraele na ranou dobu svých dějin náleží, že při oznámení boží vůle na poušti obdržel hlavní podklady pro svůj náboženský život. Velký význam *sínajské tradice* pro sebepochození Izraele je totiž zřejmý z toho, že k jádru vyprávění v Ex 19–24 bylo připojeno celé množství náboženských textů a kultických předpisů a že také nové shrnutí náboženských příkazů v Deuteronomiu na ně výslovně navazuje (Dt 5,2nn). Za druhé lze říci, že *Mojžíšovi* přitom náleží rozhodující význam, neboť veškerá tradice náboženských a kultických předpisů byla ve všech svých literárních

→ 185

→ 196

dějiny

vrstvách spojena s jeho jménem a naopak není známa žádná tradice tohoto druhu, která by se pojila k jménu jinému.

Nyní můžeme klást nad tímto komplexem tradic velmi rozmanité otázky. Mnoho generací badatelů se zaměstnávalo otázkou, kde se Sínaj (popř. Choréb čili boží hora) nacházela, aniž by přitom dospěli ke shodě.

poloha Sínaje

Až do začátku moderního kritického bádání nebylo sporu o tom, že Sínaj stála na stejnojmenném poloostrově; podle místní tradice se mělo za to, že by přitom mělo jít o Džebel Músá (»Mojžíšovu horu«). I dnes to mnozí badatelé pokládají za správné. Vedle toho se však objevilo nespočet jiných tvrzení, která uvádějí: jiné hory na Sínajském poloostrově, různé hory na východ od Élatského zálivu (kde se mají vyskytovat vyhaslé sopky) nebo o něco severněji na edómském území, horu v okolí Kádeše aj. Čas od času se k tomu přidávají nové argumenty, ale shoda je v nedohlednu (sr. Davies 63nn). Jde tu zjevně o otázku, jejíž zodpovězení není v zájmu textů.

obsah
sínajských
příkazů

K jádru podání se více blíží otázka, jaký byl původní obsah sínajského ohlášení boží vůle. I na to můžeme stěží odpovědět, protože příkazy, které se tu dochovaly, ve své nynější podobě bezpochyby pocházejí až z mnohem pozdější doby. Zvláště dekalog, který tvoří jádro ohlášení příkazů, je výsledkem teprve delšího procesu podání a reflexe (sr. Childs, komentář k Ex, 385nn).

→ 128nn

Alt viděl v »apodiktickém právu«, k němuž počítal i dekalog, podání z času pouště, které tím posunul do blízkosti sínajské tradice; toto tvrzení bylo však už namnoze opuštěno. Baltzer, Beyerlin aj. spatřovali v dekalogu a jiných textech sínajské perikopy »formulář smlouvy«, který má obdoby v chetitských státních smlouvách, z čehož se usuzovalo na vysoké stáří a původ z času pouště. Dnes se spíše uvažuje o pozdním napodobení těchto formulářů (sr. Perlitt 1969, Nicholson).

→ 203

1.a 2. přikázání

Právě dekalog však obsahuje několik prvků, které jsou pro izraelské náboženství zvláště charakteristické. Platí to zejména pro první dva požadavky, které se týkají *vylučnosti uctívání* Hospodina (Ex 20,3) a *absence obrazů* v Hospodinově kultu (v. 4). Zvláště tyto dva požadavky se vymykají z nábožensko-dějinného rámce prostředí, v němž byl samozřejmostí polyteismus, tj. uctívání více bohů s různými funkcemi, a v němž obrazy bohů byly nejrozšířenější formou, jak učinit božstva představitelnými a především dovolatelnými. Protože skutečně neexistují žádné doklady pro existenci obrazů Hospodina, můžeme v těchto požadavcích spat-

řovat základní prvky izraelského náboženství, jež mu udávaly ráz už od nejstarších dob. Tím není řečeno, že v této formě mají svůj původ »na Sínaji«; stojí však v tak nápadném protikladu ke všem nám známým náboženstvím kulturních zemí starého Předního východu, že mohou pocházet jediné snad z nomádských raných dějin Izraele. To nijak nevylučuje, že svůj nynější ráz získaly až při střetávání s kenaanským náboženstvím po usazení; ale právě to by potvrdzovalo, že usazující se Izraelci chápali tyto základní prvky jako své vlastnictví, které si do země přinesli a které musejí vymezovat a bránit vůči náboženství kenaanských obyvatel (sr. Schmidt 75nn).

Můžeme tedy říci, že v sínajském podání se nakupily vzpomínky na počátky a základy izraelského náboženství, aniž bychom však odtud mohli získat jasnou historickou představu. Je přitom zcela jednoznačné: Bůh, o němž tato sínajská podání hovoří, je *Hospodin (jhw)*. V nynější souvislosti vyprávění se Mojžíš dozvídá jméno *jhw* už při svém prvním setkání s Bohem na »boží hoře« (Ex 3,13–15, sr. 6,2–9) a má je pak oznámit Izraelcům (3,15, sr. 6,9). Jméno může tedy Ex 19nn předpokládat jako už známé. Opět je tu zřejmý význam vypravěčského skloubení komplexů podání.

Bylo podniknuto již mnoho pokusů o vysvětlení jména *jhw* (sr. Schmidt 63nn; Fohrer 85nn). Nejpravděpodobnější je odvození od kořene *hjh* (aramejsky *hvh*). »být, stá(va)t se, dít se«. Zda a jak dlouho ještě byl význam jména odvoditelný z etymologie, není jisté. Ve Starém zákoně podává »vysvětlení« jen Ex 3,14 na způsob slovní hříčky. Výslovnost jména se nezachovala a odhalena může být jen přibližně z mimobiblických textů. Běžně používaná forma jména »Jahve« je nadále nejistá a v této knize se jí neužívá.

jméno *jhw*

Literatura: *K. Baltzer*, Das Bundesformular, 1960; *W. Beyerlin*, Herkunft und Geschichte der ältesten Sinaitraktionen, 1961; *H. Cazelles*, Alliance du Sinai, Alliance de l'Horeb et Renouveau de l'Alliance, in: Beiträge zur alttestamentlichen Theologie, FS W. Zimmerli, 1977, 69–79; *G. I. Davies*, The Way of the Wilderness, 1979; *C. Dohmen*, Das Bilderverbot. Seine Entstehung und seine Entwicklung im Alten Testament, 1985; *G. Fohrer*, Geschichte der israelitischen Religion, 1969; *E. W. Nicholson*, Exodus and Sinai in History and Tradition, 1973; *L. Peritt*, Bundestheologie im Alten Testament, 1969; týž, Sinai und Horeb, in: FS Zimmerli (sr. Cazelles), 302–322; *W. H. Schmidt*, Alttestamentlicher Glaube in seiner Geschichte, 1990⁷, § 5 a 6.

Noth § 11; *Bright* kap. 3 B2, kap. 4 A; *Mazar* III, kap. V; *de Vaux*, I, 2. díl, kap. IV a V. (I, kap. 14n); *Gunneweg* II.4; *Herrmann* I,3; *Ben-Sasson* I,3; *Donner* I.5.3. Č/S: *Nandrásky* 1.8; *Segert* 53–62.

Sr. též literaturu k III.1.2.

VĚCNÝ REJSTŘÍK

Odkazy na oddíly, v nichž se určité heslo objevuje v nadpisu, nejsou zpravidla zařazeny; viz také obsah a marginálie.

- Abakuk (kniha) 303
Abdijáš (kniha) 303
Abrahamův příběh 178
Ageus (kniha) 89, 295, 303, 353
Aj 44, 213
akrostich 306, 330
Amálekovci 118, 220, 333
amen 307, 345
amfiktyonie, viz: svazek dvanácti kmenů
Amónovci 50, 54, 58, 81, 121, 178, 216, 266, 276, 292
 zpráva o válce s ~ 145, 222
Ámos 303
anály 144
anekdoty 122
antijudaismus 335
apokalypsa, malá 244
apokalyptika 164, 167, 251, 267, 275, 339
apokryfy 335, 355
Aramejci, aramejský 58, 70, 71, 74, 96
aramejšťina 89, 336, 341, 346
Aristeův dopis 355
Asýrie, Asyřané, Aššur 70, 71, 73, 76, 79, 243, 288, 346
Ašer 47, 49
- Baal (-Hadad) 69, 72, 308
Babylónie 75, 76, 79, 88, 93, 253, 280, 290
bajka 116
Báruk (apokryfní kniha) 240, 304
Bárukův spis 260
»běda« 115, 160, 243, 277, 288, 290
běždná slova 243, 289
Beer-šeba 29, 59, 121, 131
Benjamín (kmen) 47, 54, 65, 117
Bét-el 66, 131, 179, 228, 232, 277
- Betlém
 nový vládce z B-a 285
Bileám, vyprávění o B-ovi 194, 208
 B-ova oslice 118
bohoslužba 86, 130n, 138, 246, 345n
 radost z b-y 105
boží služebník 247n, 249n, 331
 písně o b-m s-u 247, 248
boží výlučnost (1. a 2. příkázání) 38
brána
 liturgie b-y 136
 místní obec v b-ě 114, 118, 124
bůh otců 30
- čeled' 113, 123
číselná úsloví 116, 147
čistota židovského náboženství/společenství 91, 97, 101, 105, 135, 190, 193, 199, 232, 347
- Damašek 58, 62, 74, 90, 276
Dan (kmen) 47, 50, 59, 66, 117, 132, 216
Daniel (kniha) 105, 164, 304
Davidovo nástupnictví 58, 145, 148, 166, 222, 333, 349, 350
Davidova říše 64, 73, 226
Davidovi bohatýři 223
Davidův vzestup 56, 145, 221
dějepisectví 21, 57
dějepisectví dílo 341
 deuteronomistické ~ 234
 chronistické ~ 347, 352
dějepisectví příběhy 57, 145, 228
dějiny formy 109, 110, 169, 173
dějiny podání 173, 236
dějiny redakce 236, 240

- dějiny žánrů 110
- dekalog 37, 186, 197
kultický ~ 187
- deklarátorská formule 135, 276
- děkovná oběť 140
- děkovná píseň 136
~ jednotlivce 140
- den smíření 131, 134, 187, 191
- deportace 257, 336
- deportovaní, viz: exulanti
- Deuteriozajáš 87, 162, 244, 246, 296, 302
- deuteronomický /á/é/o 181
~ hnutí 79, 169, 203, 236
~ jazyk 198, 210
~ škola 356
~ deuteronomistický 149, 169, 192, 209, 211, 212, 227, 236, 251, 278, 297, 318
- deuteronomistický /á/é 152, 153, 283
~ dějepisectví 210
~ teologie 297
- deuteronomistické dějepisné dílo 196, 282
- Deuteronomium 78, 99, 168, 174, 201, 206, 231, 236, 257, 273
sociální požadavky D-a 200
Pradeuteronomium 202
- Deuterozacharjáš 296
- diaspora 93, 95, 97, 101, 284, 297, 332
~ egyptská 87, 104
~ babylónská 84, 339
~ perská 334, 339
- disputační slova 160, 246, 276, 300
- dokumentová hypotéza 204, 206
- doxologie 305–307
~ soudní 277
- duch 51, 155
- dynastie
~ davidovská 81, 90, 91
~ jehúovská 73, 273
~ omríovská 68, 72
- dvanáct kmenů 268
lid o d-i k-ech 32, 50
schéma d-i k-ů 50, 268
svazek d-i k-ů 50, 58
- Edóm, Edómcí 37, 62, 67, 71, 81, 118, 121, 194, 267, 276, 278, 280, 300, 313
- Efrajim (kmen) 47, 50, 54, 273
- Egypt 185, 243, 267, 273, 317, 343
- Elefantina 88, 96, 104
- Elíhúovy řeči 310, 313
- elohista 204, 206, 306
- Emorejci 48, 216
- Eschatologie, eschatologický 87, 92, 274, 294, 295, 303
- eschatologické formule 157
- eschatologizace 159, 288, 299, 356
- Ester, kniha 133, 149, 304
- etiologie, etiologický 44, 121, 213
- exil, babylónský (sr. též »poexilní«) 25, 341, 348
- exodus 28
příběh e ~ u 209, 334
tradice o e-u 207, 272
nový ~ 87
- extáze 151
- exulanti 75, 80, 83, 84, 86, 89, 95, 231, 264
~ a ti, kdo zůstali 85
- Ezdráš a Nehemjáš (knihy) 88, 304, 352
- Ezechiel (kniha) 282, 302
- fénický 69
- formule 135
~ odplaty 186
~ poslů 156, 159, 161, 271
~ přisežná 156
~ události slova 156, 262, 263, 294
- Gád (kmen) 43, 47, 117
- Gáza 276
- genealogie 29, 176, 349
- Gerizím (a Ébal) 105, 201
- Gibeón 44, 213, 214, 350
- Gileád 50, 54, 74
- Gilgál 44, 132, 213, 273, 279
- Góg z Magógu 267
- had (bronzový) 77, 133, 195
- hádanky 116
- Hagiografy 304

- haleluja 307
 helénistická doba 105, 286, 328, 353
 helénistický román 335
 helenizace 105
 Hexateuch 204, 206, 210
hieros logos 122, 132
 horní vrstva 292
 Hospodin 136, 285
 den H-ův 243, 274, 277, 280, 288, 292,
 301, 356
 duch H-ův 274
 H-ova válka 51
 H-ovo výsadní právo 199
 hymny pro H-a krále 137
 ~ jako ktál 292
 ~ jako Stvořitel 197
 manželství H-a a Izraele 273
 pomazaný H-ův 56
 plán H-ův 286
 sláva H-ova 188, 264, 350
 služebník H-ův 249
 svatost H-ova 159, 267
 Tóra H-ova/boží 99, 101, 105
 výrok H-ův 159, 257
 hymnická tradice žalmů 105
 hymnické úseky 247, 259, 278
 hymnus jednotlivce 138, 255
 hymny 136, 292, 296

chabiru 33
 Chammurabiho kodex 127
 Cháran 29, 41, 79
 charismatičtí vojevůdci 51
 Chasór 44
 Chebrón 29, 57, 64
 Choréb 35, 196
 chrám 81, 105, 319
 ch-oví zpěváci 349
 ch-ový kult 101, 106
 modlitba při posvěcení ch-u 225
 ~nový 268
 obnova ch-u 89, 293, 341
 posvěcení ch-u 91
 radost z ch-u 105
 řeč v ch-u 256, 258
 stavba ch-u 61, 225

 chronistická zvláštní látka 351
 chronologie 33, 62, 182, 226

 ich-forma 154, 271
 intellectual tradition 167
 Isachar (kmen) 47, 50, 117
 Izajáš
 I-ova apokalypsa 243, 275
 vyprávění o I-ovi 77, 230, 242
 I-ův pamětní spis 243
 kniha~ 242
 Izákův příběh 179
 Izmaelci 118
 Izrael 32, 54
 ~ (bývalý stát) 91
 ~ (jako lid) 45, 159, 184
 manželství Hospodina a I-e 273
 oživení I-e 267
 pozůstatek I-e 272
 Svatí I-e 243, 252
 světlo I-e 223
 vyvolení I-e 197
 izraelská země 46

 jahvista 204, 206
 Jákobův příběh 179
 Jebúsejci 57, 61
 jehovista 205
 Jeremjáš 257, 282
 J-ovy konfese 260, 331
 J-ův dopis 81, 240, 258
 kniha ~ 254, 304
 List J-ův (apokryfní kniha) 81, 84n, 258
 útěšný spis ~ 258
 vztah J-e k Dt 260
 Jericho 44, 81, 213
 Jeruzalém 57, 76, 77, 80, 81, 104, 292, 297, 350
 ~ (boží město) 135
 dobyty J-a 57, 221, 231
 jeruzalémské dcery 322
 ~ (město spravedlnosti) 252
 obležení J-a 77, 230, 244, 245, 265
 obnova J-a 99, 344
 ~ (středisko národů na konci věků) 298
 zničení J-a 269, 275, 285, 329
 ~ (sr. též Sijón)

- Jeruzalém-Samaří 69
 ~ (konflikt) 99
 ~ (jako sestry) 266
- Jesús Sírach 354
- Jezreel
 J~ská rovina 47, 50, 54
 krev prolitá v J~u 273
- Jhvh, jméno 35, 39, 42, 51, 54
 (dále viz: Hospodin)
- Jób (kniha) 106, 304, 313, 331
- Joel (kniha) 303
- Josef
 dům J~ův 47, 277
 josefské kmeny 180
 J~ova smrt 209
 J~ův příběh 149, 166, 180, 209, 333
- Jótamova bajka 218
- Jozue (kniha) 213
- Juda 47, 50, 54, 117, 180, 276, 349
 dům judský 47
- Judsko 26, 112, 272
 provincie ~ 97, 100
 pozůstatek J~a 292
- Kádeš 38, 40
- Káleb 47
- kánon, kanonický 170, 172, 183, 354
- Karmel 70, 229
- Kanaan (země) 49, 118, 181
- Kenaanci, kenaanský 39, 50, 61, 69, 133, 261,
 273, 308, 322
- Kénijci 35, 47, 118
- kletba 129
- kmen 114, 117, 214
- kněží, kněžský 182, 204, 206, 284
 kněžská tradice 181n, 187n, 209n
 kněžské požehnání 193
 Kněžský spis 205, 207
- Kniha, kniha
 ~ Hospodinových bojů 112
 ~ příběhů Šalomounových 112, 144, 226
 ~ smlouvy 129, 168, 186, 199
 ~ Přímého 112
 ~ Tóry 174, 214
 ~ Zákona 261
 nalezení k~y Zákona 231, 237, 259
- Kóhelet (Kazatel) 106, 314, 328
- Kórach 308
 povstání kórachovců 194
- král 157, 295
 ~ (jako právní instance) 124
 králové a proroci, viz: proroci a králové
 k~ovská hodnost 24
 k~ovské žalmy 307
 k~ovský dvůr 111
- Královské (knihy) 224
- království, kralování 146
 ~ Davidovo 294, 349
 ~ Hospodinovo 280
 hodnocení ~ 227
 náboženská stránka ~ 146
 odpor proti ~ 258
- krédo, malé 185, 197, 199
- kruhy/skupiny 106, 151, 202, 210
 ~ mudroslovně vzdělaných 167, 314
- kult 110, 268
 ~ Baalův 69, 71n
 centralizace k~u 198
 ~ cizí 86
 čistota a jednota k~u 198, 232
 ~ kenaanský 261n, 322
 k~ické zákony 209
 k~ičtí proroci 153, 164, 275, 280, 290
 k~ická reforma Chizkijášova 77
 k~ická reforma Jóšijášova 78, 202, 231
 ~ nomádský 130
 kritika k~u 243, 261, 277
- Kýrův edikt 88
- lakisšská ostraka 81
- legendy 118, 122, 132, 149, 153, 337
- Lévi (kmen) 180, 349
- Leviticus (kniha) 190
- levirátní sňatek 320
- levité 195, 202
 levitská města 214
 levitská pěvecká sdružení 306
- literární kritika 236, 240, 241
- liturgie 110, 122

- Machanajim 29
 Makabejci
 makabejské povstání 338
 makabejská doba 309, 339
 Makír 48, 50
 Malachjáš (kniha) 303
 Mamre 29, 133, 178
 Manases 47
 Massa 130
 masseba 132
 Meríba 130, 194
 mesiáš, mesiánský 106, 161, 223, 257, 286,
 295, 303, 308
 město 114, 195, 252
 metrika 142
 Midján, Midjánci 32, 35, 49, 195
 midráš 346
 Micheáš (kniha) 303
 Mispá 132
 místo v životě 109, 173
 místodržitel 90
 Moáb, Moábci 58, 66, 71, 81, 118, 121, 178,
 267, 276, 292, 320
 modlitby 110, 139, 225
 Mojžíšovo požehnání 201
 moudrost 313, 315, 328, 336
 ~ a tóra 150
 ~ (jako osoba) 150
 krize m~i 107, 312, 326
 ~ mezinárodní 62, 147, 313n, 316
 píseň o m~i 311, 313
 ~ rodová 279
 ~ Šalomounova 61, 147, 225, 313
 ~ zkušební 312
 mudrosloví, mudroslovný 116, 167, 308, 314
 ~ dvorské 147
 m~ná literatura 325
 m~ná teologie 316
 m~né výroky 147
 m~né tradice 107, 147, 333
 m~né žalmy 141, 149
 Murašú (bankovní dům) 93
 muž boží 70, 151
 mytologické prvky 175
 nářek 115, 289, 311
 ~ nad mrtvým 115, 160, 290, 330
 ~ nad zkázou 160
 napětí mezi severem a jihem 59, 64
 Nátanovo prorocství 222
 návrat 277, 282, 301
 ~ exulantů 341
 volání k n-u 296
 Neftalí (kmen) 47, 49, 117
 Nehemjášův pamětní spis 304
 nekvašené chleby 185
 slavnost n-ých ch-ů (viz též pesach)
 Ninive 281, 287, 292
 novoročí 131
 nomádský 42, 66, 120, 130, 208
 ~ způsob života 41, 120
 n~é tradice/podání 130
 novela 118, 321, 334
 ~ diasporní 22
 ~ o Josefovi 145
 oběť 140, 190, 300
 o-ní kalendář 133, 195
 o-ní rituály 134
 o-ní předpisy 190, 194, 268
 ~ poražených zvířat 43, 131, 134
 obhajovací řeč 125
 obrazné akty 263, 266, 272
 obřízka 182, 210
 obsazení země 25, 195, 213
 obžaloba 157
 Ofra 132
 ohlášení neštěstí 276
 podmíněná ~ 160
 ohlášení soudu 157, 161, 266, 271
 ohlášení spásy 161, 271
 otcové
 doba o-ů 41
 náboženství o-ů 31
 pověsti o o-ích 168
 příběhy o-ů 29, 177, 208
 pamětní spis 346
 parabola 282
 paralelismus membrorum 141, 142, 148

- Paralipomenon (knihy) 105, 304
 citáty žalmů v knihách ~ 309
 pastýř a stádo 267, 298
 Pelištejci 54, 58, 121, 222, 267, 292
 Pentateuch jako kanonický spis 354
 Penúel 29, 179
 pesach 33, 42, 131, 185, 193, 210
 písaři 169, 203
 Píseň písní 115
 píseň 110
 ~ Debóřina 118, 218
 ~ Mirjamina 136
 ~ Mojžišova 201
 ~ o vinici 124, 243
 písně 115, 140, 244
 ~ milostné 115, 322
 ~ pijácké 115
 ~ posměšné 116, 288, 290
 ~ pracovní 115
 ~ sijnónské 136
 ~ smuteční 160
 ~ strážců 116
 Pitom a Ramesse 33
 Pláč 85, 240, 304
 poexilní 250, 278, 286, 299, 353
 pohádka 118
 pogrom 334
 posel 216
 potopa 175, 208
 poučné kázání 285
 poučné řeči 148, 310, 316
 poučné vyprávění 149, 274, 321
 poušť 36, 40, 188, 193, 246, 273
 čas p~ě (mimo Pentateuch) 28
 poutní slavnosti 131
 pouť viz Sijón
 pověsti 21, 118, 168, 175
 povolání 32, 132, 151, 155, 195, 265
 zpráva o ~ 246, 255
 poznání 312
 výrok o ~ 265
 pozůstatek 286, 294
 ~ Jákoba 285
 ~ domu Josefova 277
 ~ na Sijónu 243
 pravítek 255
 právní obec 124
 právní praxe 110
 právní spor mezi Hospodinem a Izraelem
 161, 271, 285
 právo 250
 ~ apodiktické 50, 128
 ~ kazuistické 126, 186
 ~ královské 220
 ~ otroků 200
 přestoupení p~a 250, 276
 ~ smrti 129, 266
 procesí 136
 profétie 303, 356
 prohibitiva 117, 128, 186, 199
 proroci 53, 111, 151, 152, 156, 212, 228, 292
 ~ a králové 229, 232, 245
 falešní ~ 258
 ~ písemní 158
 p~ká vyprávění 70, 153, 156, 228, 281
 p~ké knihy 240, 301
 p~ké skupiny 151
 p~čtí žáci 70, 151
 sebepochopení p~ů 279
 ~ spásy, národní 164, 280
 strážní služba p~ů 264
 prorocký »úřad« 153, 161
 prorocství a naplnění 232
 prvorození 34, 345
 předvěk 175, 208
 předpisy o čistotě 135, 190, 193, 199
 přímluva 211
 přísahy 198, 210
 přísežná formule 156
 příslib spásy 246
 přísloví 116, 148
 Prísloví (kniha) 304, 315, 326
 příznání 125
 púríim 133, 319, 333
 púšť 138, 274, 297, 333, 343
 rány 82
 redaktor 206
 Rekábejci 162, 259
 reptání 40, 188, 193

rodina 113, 118, 121
rok odpočinutí 200
rozsudek 124, 125
Růben (kmen) 43, 48, 50
Rút (kniha) 149, 212, 304

řeči v obrazech 263, 266
řeči o soudu 161, 246

Samařané/Samaritáni 75, 352, 354
Samaří 68, 71, 74, 244, 273, 277, 278, 286, 352
~ a Jeruzalém, viz: Jeruzalém
~ (provincie) 90
Samuelovy (knihy) 219
satan 310
Septuaginta 240, 258
~ (odchylky) 304
~ (přídavky) 336
severní kmeny 57, 64
severní království 75, 273, 278
zničení s~ho k~í 230
seznamy 51, 58, 143, 343, 349
Sidón 69, 81
Sijón 285, 292, 331
dcera sijónská 252
hora ~ 274, 280
Jeruzalém jako ~ 247, 252
poutí národů k S~u 243
pozůstatek na S~u 243
s~ské písně 136
s~ské tradice 332

Siklag 56
Sínaj 28, 37, 38, 42, 185, 190
s~ské příkazy 38
s~ská perikopa 192, 203, 208
pobyt na S~i 185
~ (mimo Pentateuch) 28

skupiny, viz kruhy
slavnost 131, 133, 135, 200, 330
~ stánků 131, 135, 319, 345
~ týdnů 131, 319

slib 140
sloup oblakový a ohnivý 193, 209
slova
~ napomínající 148n, 160, 277, 294
~ o neštěstí 157
~ o spáse 157, 161
~ podmíněná s. o spáse 160
~ proti cizím národům 163, 242, 254
»Slyš, Izraeli« 98, 197
smlouva 176, 181, 258, 266
formulář s~y 38, 203
Kniha s~y, viz: kniha
slavnost (obnovení) s~y 128, 203
uzavření s~y 37, 187, 201
smíšené sňatky 97, 120, 321
sňatek 114, 343
sociální problémy (kritika) 73, 100, 272, 286, 290
Sodoma 178
Sofonjáš (kniha) 303
soud 277
~ a spása 163, 243, 253, 284, 302
~ nad národy 258, 264, 266, 282, 291
soudci 53
Soudců (kniha) 216
soudcovské zrcadlo 200
soudní doxologie 278
spása, viz: soud a spása
správa 60, 144
spravedlivý – svěvolník 300
spravedlnost 252, 290
~ boží 253
stan setkávání 42, 43, 90, 130, 131, 193, 350
stánek úmluvy, viz: stan setkávání
stát (vznik) 25
stvoření 175, 208
svatá válka 51
svátky, viz: slavnosti
svatost 135, 194
~ Hospodinova 159
svatyně (pokyny k její stavbě) 187
svatyně 132
~ kenaanské 30, 131
~ nomádské 66
svědci 125
syn 117, 148, 315
Syn člověka 262, 339
synagoga 86, 345
Sýrie 74
syrsko-efrajimská válka 74, 230, 243, 245, 272

- šabat 133, 210, 345, 346
 příkázání o ~u 197
 Šalomounův příběh 224, 226
 Šekem 64, 66, 132
 Šílo 53, 132, 219
 Šimeón (kmen) 47, 50, 180
 školy 147, 169, 236
 ~ úřednické 169
- Tábor (hora) 132
 Tekóa 278
 telata (zlatá) 66, 187
 Tel-Abíb 86
 teofanie 37, 284, 288, 290, 312
 Tetrateuch 206, 237
 Tirsá 66, 68
 Tobijáš (kniha) 149
 Tóra, tóra 78, 202, 214, 238, 308, 328, 345, 356
 ~ Hospodinova, boží 98, 99, 101, 105
 ~ Mojžíšova 48, 174, 201, 211, 300
 ~ kněžská 277, 294
 předčítání a výklad T~y 98, 99
- tórický
 t~á zbožnost 98
 t~é liturgie 136
 t~é žalmy 141, 306, 307
- tradice 112, 152
 komplexy ~ 208
 ústní ~ 112, 126
- Tritoizajáš 93, 249, 302
 truhla 42, 50, 58, 130, 135, 219, 349
 vyprávění o t~e 122, 133, 222
- Týros 60, 81, 267, 276
- úlitba 134
 Ur Kasdím 29, 41
 útočištná města 144, 159, 214
- válečná pohotovost 51, 54
 velebněz 94
 věštba 163
 ~ spásy 86, 140, 162, 246, 331
- vetitivum 148
 vidění, zprávy o vidění 154, 263, 264, 276,
 290, 296, 337
 vidoucí 151
- víra 185, 188, 209
 všední život 111, 113
 Vulgáta 355
 výchova 117, 128, 147
 vyprávění 118nn, 310
 ~ etiologická 44, 121, 213
 prorocká 22, 63
 ~ válečná 214
 vyznání 185
- Zabalón (kmen) 47, 49
 Zacharjáš (kniha) 89, 164, 303, 353
 Z~ova noční vidění 296
 záchrana při přechodu Rákosového moře 34
 zachránci 49, 51, 54
 zákon 96
 ~ Boha nebes 95, 98
- Zákon 343, 354
 Zákon svatosti 190
 zapsání, zapisování 166
 zaslíbení 163
 ~ země 181
 ~ rozmnožení 180
 ~ návratu 250
 zaslubující řeči 180, 209
 zavržení 54, 67
 zázrak 156
 příběh o z~u 154
 znamení 266
 ~ smlouvy 176, 182
 zření 338
- žalmy 110, 167, 281, 287, 289, 308
 ~ akrostichické 287n, 306
 ~ eschatologické 244
 ~ halelujové 307
 ~ kající 139
 ~ královské 146
 ~ mesiánské 106, 308
 ~ poutní 36
 ~ tórické 141, 149, 306, 308
 ~ vně žaltáře 184, 222n, 231, 248, 281n,
 287, 289n
 žaltář (elohistický) 306
 žalozpěv jednotlivce 139, 162, 257, 307, 330
 žalozpěv lidu 250, 329

JMENNÝ REJSTŘÍK

Odkazy na oddíly, kde se osobní jméno objevuje v nadpisu, nejsou do tohoto rejstříku zařazeny: viz také obsah.

- Abímelek 145, 178, 218
Abnér 57, 221
Abraham 120n, 123, 283
~ mimo Pentateuch 28, 85, 349
Abšalóm 58, 59, 222
Adam 176, 177, 349
Adónijáš 58, 60
Ageus 25, 89, 91, 106
Achab 67–71, 116, 124, 157, 163, 229, 232, 233
Achaz 74, 76, 78, 163, 230, 243, 245
Achašveróš (Xerxes I.) 333, 335
Achijáš Šíloský 65, 226, 228
Ámos 73, 162, 245, 287, 291
Antiochos IV. (Epifanés) 338
Áron 32, 194, 209
Artaxerxes 96, 342, 344
Atalja 72, 146, 229, 233
Azarjáš 73, 233
- Bárah 50, 217
Báruk 83, 255, 259n
Bat-Šeba 222, 223, 350
Ben-Hadad 71, 116
- Daniel 122, 149, 266
Dareios 342
David 56, 60, 115, 121n, 153, 157, 219, 221, 226, 232, 259,
~ pastýř Izraele 223, 267
d-ovská dynastie 65, 83, 91
D-ův vzestup 56, 145, 221
postava D-a 106
D-ovi potomci 349
D-ovo nástupnictví 56, 58n, 145, 149n, 166n, 222
»kvůli Davidovi« 226
- Debóra 50, 118, 217
Ehúd 49, 217
Elijáš 70, 152–154, 157, 229, 232, 245, 301
vyprávění o E-ovi 154, 229,
Elíša 47, 152–154, 229, 245
vyprávění o E-ovi 154, 229
Ešbaal 55, 57, 70, 221
Ezdráš 92n, 301, 342–344
Ezechiel 86, 162
- Gád (prorok) 152n
Gedaljáš 82, 85
Gedeón 49, 218
- Haman 334
Hóšea 74
- Chizkijáš 76, 162, 227, 230–233, 237, 245, 272, 293, 315, 318, 351
Ch-ův žalm 231
- Izajáš 154, 155, 156, 162, 232, 264, 286, 291
Izák 133n
- Jabín z Chasóru 50
Jákos 28, 121, 132, 247, 273n
Jarobeám I. 62–66, 153, 180, 226–228, 231, 233
J-ův hřích 67n, 229–231
Jarobeám II. 73, 272, 277n, 283
Jehú 65, 68, 72
jehúovská dynastie 65, 273
J-ova revoluce 72, 229
Jeremjáš 81, 84, 152, 161, 258, 259, 260, 331
J-ovy konfese 257
Jerubaal 218

Jóšua 297
 Jezábel 69, 72, 152
 Jiftách 50, 122, 217
 Jitro 35, 40, 188
 Jóab 57
 Jóachaz 80n
 Jób 266, 340
 Jójakím 80, 258n, 266
 Jójakín 80, 83, 231
 omilostnění J-a 235
 Jónatan 221
 Jóram 72, 233
 Jóšijáš 78, 79, 227, 231, 233, 259n, 266, 278,
 293, 351
 Jozue 195, 201, 214n, 350

 Kambýses 88
 Kýros 84, 88, 90, 248, 341, 342n, 346n

 Lea 321

 Menaše 78, 231, 233, 237, 351
 Menachem 73
 Merib-Baal 70, 222
 Merenptah 45
 Méša z Moábu 47
 Micheáš 162
 Míkajáš syn Jimíúv 70, 151, 154, 229, 232
 Míkal 222
 Mojžiš 32, 34n, 38, 190, 209, 211, 350, 356
 ~ jako prostředník 197
 ~ jako prorok 201
 ~ jako autor Pentateuchu 211
 (viz též Tóra)
 Mordokaj 333

 Nábot 70, 157
 Nabukadnezar 80, 341
 Nátan 152, 157, 232, 245, 350
 N-ovo proroctví 222n
 Nehemjáš 95, 342
 Nekó 79n
 Noe 266, 340

 Omrí 68
 Otniel 47
 Ozeáš 162, 203, 237, 201n, 273, 303n
 O-ův sňatek 273

 Pekach 74

 Ráchel 321
 Ramesse II. 33
 Reúel, sr Jitro
 Rechabeám 64, 228, 233, 351
 Resín 74

 Salmanassar III. 71
 Salmanassar V. 75
 Samson 218
 Samuel 53, 151, 152, 153, 219n
 Sanbalat 96, 99, 344
 Sargon II. 75
 Saul 53-56, 153, 219n, 220, 221, 333
 Sidkijáš 80n, 162, 231, 257, 258, 259, 266n
 Sinacherib 77, 230
 Sísera 50

 Šalomoun 59, 60, 61, 62, 224n, 231, 318, 323,
 325, 350
 Šamgar 49, 217
 Šeba 64, 222
 Šéšbasar 89n, 341n
 Šešonk 66n

 Tiglatpilesar III. 73

 Uzijáš 73, 351

 Zacharjáš 90, 92, 162
 Zerubábel 90, 92, 94, 294, 295, 297, 341,
 342n

SLOVNÍČEK VYBRANÝCH JMEN A POJMŮ

- Amenemop** – syn Kanachtův, vysoký egyptský úředník zabývající se zemědělstvím a představitel egyptského mudrosloví, který v době na konci 20. dynastie (kol. 1100 př. Kr.) sepsal souhrn výchovného učení, jehož obdoby či ohlasy se nacházejí v knize Přísloví
- Bábá batrá** – (»poslední brána«) třetí traktát čtvrtého pořádku mišny (viz heslo Talmud), kde se v odstavci 14b uvádí pořadí starozákonních knih
- Berákót** – (»žehnání«), úvodní traktát prvního pořádku mišny (viz heslo Talmúd)
- bímá** – (aramej. *bimā*) pódium uprostřed synagógy, s pultem, odkud se předčítá Tóra
- dějiny formy/podání/redakce/tradice** – termíny pro jednotlivé exegetické metody uplatňované ve starozákonním bádání; na rozdíl od německého úzu ale rozlišujeme tyto exegetické metody (zde překládáme: »dějiny«) a průběhy sledované z hlediska těchto metod (v této souvislosti – ovšem při jisté návaznosti na autora – překládáme: »proces«)
- diaspora** – (řec. »rozptýlení«), rozumí se rozptýlení Židů po světě mimo Palestinu – především v Mezopotámii a Egyptě, v průběhu dějin se dále rozšiřovala; někdy se rozlišuje *gōlā* (exil, vyhnanství) a diaspora jako jevy po sobě následující
- doxologie** – (řec. *doxa* = sláva; *logos* = slovo), »chvalořečení« (tj. Boha)
- éfa** – nádoba na měření obilí nestálého objemu, v Za 5,6n je zjevně myšlena v extrémních rozměrech, protože se do ní vejde sedící ženská postava; sr. III.4.11
- eschatologie** – (řec. *eschatos* = »poslední«, *logos* = »slovo«), komplex myšlenek a představ, orientovaný principiálně k budoucnosti – a jak označení naznačuje: k posledním věcem, ke konci tohoto věku a k nástupu věku zcela nového, konečně platného
- epifanie** – (řec. *epifaneia* = »objevení, zjevení«), zjevení (tj. B/boha)
- exegese** – (řec. *exégésis* = »vedení, výklad«), souvislý výklad textu
- formule** – krátké ustálené slovní spojení s ustálenou funkcí, které se vyskytuje v různých literárních textech – i navzájem nezávislých – v určitém kontextu a odráží jisté sociální a kulturní souvislosti; někdy vyjadřuje v textu césuru
- formule odplaty** – (něm. »Talionsformel«), formule pocházející patrně z oblasti nomádského práva a vyžadující rovnost škody (a tak vlastně: zamezení mechanismu krevní msty); starozákonní f.o. se ale omezuje na případy tělesného poškození a není tedy nějakým právním principem (sr. Ex 21,23–25; Lv 24,18–20; Dt 19,21)
- helénismus** – kulturní fenomén, který je charakteristický pro dobu od nástupu Alexandra Velikého († 313), jehož následkem docházelo k *helenizaci* Předního východu, tj. k ovlivňování tamní kultury městskou kulturou řeckou (helénistickou, tj. post-helénskou)
- Hospodin** – výraz staroslověnského původu (»pán«), charakteristický biblismus, který v české tradici slouží jako ekvivalent hebrejského »tetragramu« (čtyřpísmenného výrazu) *yhvh*; zatímco se jinak v německé literatuře velmi hojně užívá hypoteticky rekonstruované vokalizované podoby *Jahve/Jahwe*, autor knihy píše důsledně tetragram bez samohlásek (masoreti, kteří opatřili hebrejský text samohláskami, doplňovali k tetragramu značky nikoli pro původní výslovnost, nýbrž pro výslovnost výrazu ^a*dōnāj* [Pán], který se vyslovoval namísto »božích jména«); s ohledem mj. na jeho nesklonnost se překlad drží raději české tradice

- chiasmus** – (označení motivované podobou řec. písmene χ »chí«), křížové uskupení nejméně čtyř (tj. dvou párů) slov, skupin slov či vět, zvl. v poetických textech
- itinerář** – (lat. *itinerarium* = cestovní deník, cestopis), trasa cesty, seznam zastávek na cestě, zanesený ve zvláštním textu ale i v několika větách (např. Abrahamova cesta či cesta Izraele po poušti); itineráře původně informovaly o určité cestě a o trvání putování po ní
- kérygma** – (řec., prolašované oznámení, proklamace), novozákonní termín pro »zvěst« (tj. to, co ohlašují, zvěstují boží hlasatelé), převzatý teologickou terminologií
- kínické metrum** – metrum, kterým se vyznačuje *qinā*, pohřební píseň, a pro které je charakteristické, že v první půli verše je méně důrazných slabik než ve druhé (nově zavedený termín!)
- klímax** – stupňování, zesilování významu, dosahované na rovině významu (např. hezké – krásné – nádherné) a ne gramaticky (jako je tomu u stupňování přídavných jmen)
- kompozice** – o kompozici se hovoří v spojitosti s umělými komplexy celků spojených do jedné souvislosti (cyklu vyprávění, sbírky atd.), se sbírkami mudroslovných a prorockých výroků, písní, s výpravnými liniemi (tzv. prameny), s komplexy sbírek prorockých výroků uspořádanými podle dvoj/trojčlenného schématu (neštěstí – [neštěstí pro jiné národy –] spása), s kompozicí knihy
- masoretský text** – hebrejský text Starého zákona v jeho konečné podobě, který předtím prošel úpravou masoretů (»tradentů«, tj. tradentů textu); ti totiž »nepunktovaný« souhláskový text opatřili samohláskami, aby zachytili – i když z pozdního hlediska – úplnou výslovnost (a kromě toho zhotovili obsáhlý poznámkový aparát k textu, tzv. masoru)
- masseba** – (z hebr. *maccēbā*, doslova »vztyčenina«), vztyčený kámen; funkce: hraniční kámen, svědek smlouvy, pamětní kámen, kámen vztyčený na paměť mrtvého krále či vznešené osoby; a konečně: kultický kámen, který mohl stát na kultických pahorcích; vyznačoval svaté místo a přítomnost místního božstva
- městský král** – hlava tzv. městského státu; městské státy se nacházely v oblastech, kde neexistovala rozsáhlejší mocnost, v našem případě – v syropalestinské oblasti: pelištejská a fénická pobřežní města, aramejské státečky na sever od Izraele, předizraelská města na Jezelelské rovině, pův. i např. Jeruzalém atd.; městský král sídlil ve »městě« k němuž přiléhalo poměrně nerozsáhlé území se sídlišti, která byla na něm závislá a z nichž sám čerpal; nenechme se tedy mást vznešeností označení »král«
- midráše** – (»zkoumání«) – židovské výklady pocházející z pozdní antiky a středověku ke starozákonním knihám; rozlišují se midráše halachické, týkající se předpisů a jejich starozákonních souvislostí, a hagadické, pojaté formou vyprávění či kázání; v návaznosti na to chápeme výraz »midrášovitý«
- moudrost** – oblast myšlení, která se zaměřuje na člověka ve vztahu k řádu světa a se zřetelem k správnému lidskému jednání a chování (viz kap. II. 5); v hebrejštině je moudrost, *chōkmā* výrazem pro obecné či speciální znalosti a dovednosti a zvláště pro prozíravost, vzdělanost, jíž odpovídá správné chování (sr. s. 147n.); od výrazu »moudrost« jako oblasti a způsobu myšlení může čeština (na rozdíl od německé terminologie) odlišit *mudrosloví*, tj. slovesnou tvorbu z »moudrosti« vzházející a vycházející – potom mluvíme např. o »mudroslovné literatuře« a vedle toho o »krizi moudrosti«
- obět poražených zvířat** – v české literatuře se pro tento typ oběti (*zebach*) užívá označení »obět obecnství« resp. »obecenstevní oběť« (tento výraz vystihuje jeden důležitý rys této oběti a má proto své oprávnění, záleží též na kontextu: výraz *zebach* označuje též slavení ritu), objevuje se i výraz »krvavá oběť«; v tomto překladu se zavádí výraz »obět poražených

- zvířat«, který lépe odpovídá významu hebrejského ekvivalentu, jeho věcným souvislostem, ale konečkonců i německému termínu »Schlachtopfer«; hebrejský výraz *zebach* označoval oběť určitých poražených zvířat – hovězího dobytka, ovcí a koz –, zatímco u jiných typů obětí byla přinášena i jiná zvířata; porážka byla přitom součástí obětního obřadu, který se odehrával v obětním společenství
- ohavnost zpustošení** – výraz z Dn 9,27 a 11,31 (sr. 8,13; 12,11) podle bible kralické (kde ve staročes. podobě »zpuštění«), ČEP zavádí označení »ohyždná modla pustošitele«, výraz kralických se ale jeví jako přiléhavější (a je mimoto i blíže německému »verwüstendes Greuel«): druhý výraz hebrejského *ha-šiqqûc m'ešômëm* je slovní hříčkou narážející na kenaanské božstvo Ba'al Šámëm (»Pán nebe«), který byl obdobou Dia Olympského; pod o.z. se míní oltář pro tohoto Dia, na kterém se z příkazu Antiocha IV. (r. 168 př. Kr.) v Hospodinově chrámu obětovali vepří
- pareneze** – (řec. *parainesis* = »povzbuzení, domluva, varování«), termín antické retoriky pro tzv. řeči poradní; posléze křesťanský termín pro kázání, nabádání ke správnému jednání a životu
- perikopa** – kratší úsek biblického textu, zvl. takový, který je určen pro liturgii a bohoslužebné užití; odvozeně odtud se užívá i ustáleného slovního spojení »sínajská perikopa«
- pesach** – hebrejský výraz; v české literatuře se někdy nazývá »hod beránka« anebo »(židovské) velikonoce«; podoba označení »pascha« vznikla pořečtěním formy hebrejské (odtud též něm. »Passa«)
- Přední/Zadní proroci** – židovská (rabínsko-porabínská) označení pro Jz–2Kr (bez Rt), resp. Iz–Mal (bez Pl a Dn), v německé terminologii se ujalo označení »Dřívější/Pozdější proroci«, přesto jak český, tak i německý úzus odpovídají oběma hebrejským označením *n'ebí'im ri'šōnim/ach'rōnim*, která implikují zařazení časové i »místní«, takže sotva lze rozhodnout o správnosti jednoho či druhého
- redakce** – tj. redakční zpracování textů, o němž se hovoří v souvislosti se zpracováním tzv. pramenů Pentateuchu, se zpracováním již hotových spisů (např. deuteronomistickou redakcí) anebo s vytvořením komplexů sbírek (či ještě obsáhlejších celků), kde není patrné nějaké kompoziční schéma, a konečně i s přeskupováním, vynecháváním a doplňováním (zvl. glosování) textu
- skopos** (pl. *skopoi*) – řecky »cíl, záměr, účel«
- stánek úmluvy** – dřívější výraz pro »stan setkávání«, který užívá bible kralická (ta užívá mimoto i výraz »stánek shromáždění«). Podobně v německém názvosloví nahradil výraz »Zelt der Begegnung« (který je správnější tak jako jeho český protějšek »stan setkávání«) termín »Stiftshütte«, který zkonstruoval a stanovil M. Luther (myslel přitom na tzv. kolegiátní kostel [Stiftskirche]); v překladu je užito termínu kralických všude tam, kde autor používá výraz Lutherův
- spása** – záchrana (*ješú'á* aj., sloveso *hōšî'a*), vykoupení, ale i stav záchranou dosažený, šťastný, neohrožený, pokoj (*šālôm*); prorocká »slova o spáse« hovoří do tísnivé, nešťastné situace o tom, že Hospodin jednak z této situace *zachrání* – a jednak nastolí nové poměry; jedno bez druhého lze stěží myslet
- stéla** – volně stojící, opracovaný (nahoře většinou zakulacený) a popsany (event. s vyobrazeními) kámen; přitom se rozlišuje stéla vítězná, pamětní, votivní (jako projev vděčnosti), náhrobní
- slovo (prorocké)** – jednotka prorocké řeči (nazývaná též »výrok« popř. »řeč«), např. slovo o soudu, slovo o neštěstí, slovo o spáse, zaslibující slovo, útěšné slovo, disputační slovo (někdy nazývané i »diskusní«), napomenutí, pohrůžka – jako různé žánry (viz II. 6); z těchto jedno-

- tek jsou pak utvořeny širší souvislosti (cykly, sbírky, knihy); je třeba ovšem dbát na to, aby označení »slovo« (je to vlastně už starozákonní termín!) bylo užíváno specifickým způsobem, aby zůstalo zřejmé, že jde o »slovo prorocké«
- suchá oběť** – (hebr. *minchā*), ČEP ji nazývá »obětní dar«, objevuje se i termín »nekrvavá oběť«, v německé terminologii je zavedeno označení »oběť pokrmu« (Speiseopfer); zde však užíváme termínu kralických, který je i přes svou neobvyklost více specifikující; jinak viz kap. II.4
- šabat** – (z hebr. *šabbāt*; sloveso *šabat* = »odpočinout (si), přestat«), sedmý den v týdnu a den odpočínutí; spolu s autorem se překlad vyhýbá pro šabat užívanému výrazu »sobota«, protože šabat má svůj specifický význam a je sedmým dnem stejně jako neděle, která v křesťanské církvi během 1.–2. stol. šabat nahradila jako den památky Ježíšova vzkříšení
- Talmud** – (hebr. »učení«), obsáhlý souhrn židovské tradice zapsané po uzavření starozákonního kánonu; jejím základem je mišna (hebr. »opakování, studium«) jako sbírka hlavně náboženského práva – rozdělená na pořádky, které se dělí dále na traktáty – a k ní se druzí gemara (aram. »dokončení«) jako souhrn komentářů k mišně (z 3.–6. stol.); talmúd vznikl ve dvou »verzích« ve dvou střediscích pobiblického židovstva, a proto se rozlišuje Talmud jeruzalémský a (třikrát rozsáhlejší) babylónský
- tóra** – tento pův. hebrejský výraz označuje především návod, ponaučení, učení, týkající se kultu (např. rozdíl čistý-nečistý, sr. s. 130n a 174n), práva, připuštění ke svatyni aj.; později se stal označením Deuteronomia (např. Dt 28,61; Jz 1,8; 2Kr 22.8.11); zde stejně jako v následujícím případě píšeme velké počáteční písmeno; význam označení se pak rozšířil na celý Pentateuch, což platí pro knihy Ezdráš, Nehemjáš a Paralipomenon (např: »Mojžíšova Tóra« 2Pa 23,18; Ezd 3,2; Neh 8,1; »Hospodinova Tóra« 1Pa 16,40); v českém prostředí je hluboce zakořeněn výraz »Z/zákon« (pocházející už z řecké verze Starého zákona, ze Septuaginty: »nomos« je tam ekvivalentem hebrejského výrazu *tôrā*, pak se objevuje i v Novém »zákoně«), který neodpovídá svému hebrejskému protějšku
- tórický žalm** – žalm, který se soustřeďuje na boží ponaučení (Ž 1; 119); sr. II.4
- Tósefta** – (aramejsky »doplněk«), sbírka doplňků k mišně (viz heslo Talmúd) z pera židovských tannaitských učenců 3. stol. n. l., řazená podle traktátů mišny
- vaticinium ex eventu** – (lat. »věštění z výsledku«), líčení toho, co se děje/stalo formou imaginárního, antedatovaného věšteckého proroctví, jehož smyslem je takováto slova sama sebou legitimovat
- věštba spásy** – J. Begrich, autor studie o Deuteroizajášovi, stanovil žánr věštby spásy jako převzatý z kultu, kde kněz přísliboval modlitebníku vyslyšení jeho proseb (např. Iz 41,8–13): oslovoval ve 2. osobě, utěšoval před strachem a mluvil o božím zásahu; Westermannovo další rozlišení vede k příslibu spásy, které ohlašuje zvrát ke spáse jako faktum, a k ohlášení spásy, které vyhlíží k budoucí spáse, chybí v něm oslovení ve 2. osobě a útěcha – a místo toho navazuje na nářek lidu (viz s. 289)
- výsost** – posvátné návrší, božiště (hebr. *bāmā*); výraz bible kralické, který jako terminus technicus nově zavedl J. Heller. Překlad se tohoto termínu drží jako označení pahorků, na nichž se nacházely svatyně pod širým nebem s určitými kultickými objekty, kde byl vykonáván místní kult

**ROLF
RENDTORFF**

Hebrejská bible a dějiny

**ÚVOD
DO STAROZÁKONNÍ
LITERATURY**

Z německého originálu
Das Alte Testament - Eine Einführung,
vydaného nakladatelstvím
Neukirchener Verlag des Erziehungsvereins GmbH,
Neukirchen-Vluyn roku 1988,
přeložil, slovníčkem a rejstříkem opatřil Jiří Hoblík
Typografie Zbyněk Kočvar
Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2015 jako svou 1367. publikaci
Vydání čtvrté. Počet stran 376
Odpovědný redaktor Jaroslav Vrbenský
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.
Doporučená cena 398 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-541-6